

VIGILIA

IX. ÉVFOLYAM
1943 AUGUSZTUS

TARTALOM:

JÓZSEF ATTILA: JUDITNAK

(A tragikus sorsú költő eddig ismeretlen hagyatékából.)

JOHN GALSWORTHY: A DRÁMÁRÓL

HARSÁNYI LAJOS: Vigilia

BÓKA LÁSZLÓ: Spanyol költők
(elbeszélés)

FODOR JÓZSEF: Thesbites Ilyés
(IX. rész)

IJJAS ANTAL: A népiség a mai
magyar szépirodalomban

VAÁD FERENC: Temető (vers)

VÁRKONYI NAGY BÉLA: Az ős-
természet költője

VÉGH GYÖRGY: Borszéki napló,
Auguste Corbeille szonettje,
Mert fényesebb a csillag . . . ,
Anni költőjéhez, Keleti ábránd

L Á T S Z A T É S V A L Ó S Á G

HEGEDŰS ZOLTÁN: Arról ami van és ami nincs
(A munkásirodalom kérdéséhez)

E L V E K É S M Ű V E K

POSSONYI LÁSZLÓ: Thurzó Gábor: Az árnyak völgyében, PAKU IMRE: Bartucz
Lajos: A magyar nép, VAS ISTVÁN: Tűz Tamás: Két tenger közt, RÓNAY GYÖRGY:
Szerb Antal: A királyné nyaklánc

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Dr. POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 16 P, félévre 8 pengő

Külföldön: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 20 P

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1·50 P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Mussolini-tér 1.
Telefonszám: 12—99—01. Postatakarékpénztári csekkszámja száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

**Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: POSSONYI LÁSZLÓ**

JÓZSEF ATTILA:

JUDITNAK *

I.

Indiában, hol éjjel a vadak
Zöld szeme cikkan át a dzsungelen,
Mikor dédapa is kicsi volt még
Élt egy nagy fejedelem.

II.

Parancsot adott, büszkét, szigorút,
„Fogjon mindenki szerszámot! Oda,
Hol a lombzenére táncot lejt a hold,
Épüljön hétszáz ékes palota!”

III.

Hétszáz ékes palota közé
Kincstárat vasból rakatott,
S a napot akarta ráveretni,
Mint óriás, tüzes lakatot.

IV.

Hiába szörnyedt el a nép
S kérlelték vének és papok:
„Ami égi, ne hozd a földre!”
A kapu pántja kérte a napot.

V.

Feszült a létra felhő szélihez,
Megbillent az; a létra leszakadt.
Fogtak sasokat könnyű szekérbe,
A hámot szétszedték dalos madarak.

VI.

S míg sürgött, irtózva serénykedett
A dolgos népek megdöbbsent zöme,
Kisült a vetés, kigyúlt a város,
Kicsordult a nap lángos özöne.

VII.

Mint a zuhatag, hullt alá a tűz.
Állva száradt el a fejedelem
S a hétszáz palota helyét elfoglalta
Az őserdő egy hűvös éjjelen.

*József Attilának ez az eddig ismeretlen verse velünk egyidőben jelent meg nyomtatásban a *Versek Könyve* c. antológiában.

G A L S W O R T H Y :

A DRÁMÁRÓL

Egy drámát úgy kell felépíteni, hogy az valaminek a kimondásában, a jelentésében csúcsosodjon ki. Az életnek, a jellemeknek minden csoportosításában morál rejlik; és éppen ez a drámaíró feladata: a csoportokat úgy rendelje egymás mellé, hogy ez a morál napfényre kerüljön. Olyanféleképpen, ahogy ezt a morált a Lear király, a Hamlet, vagy a Macbeth sugározzák magukból. Viszont az a morál, melyet a jelenkori drámák nagyrésztében találunk, másfajta. Most — és valószínű, hogy mindig így volt, — az átlag darabok morálja egy vélt, közvetlen etikai jó mindenáron való győzelme egy vélt, közvetlen etikai rossz fölött.

E hiba, hogy a darabokat egy torzított, kívülről vett morálra építik fel, a drámát a legvégső határig elrontotta, művészetét, emberiségét, való jelentőségét elkendőzte, alkotóját, színészeit, nézőit, de kritikusat is megfertőzte; a képből egy karikatúrát csinált.

A komoly drámaíró előtt három út áll nyitva a morált illetően. Először mindjárt határozottan a közönség elé tárja azt, amit egyáltalán ki akar mondani, a nézeteket és életszabályokat, melyek szerint maguk a nézők is élnek, és amelyekben hisznek. Ez a legmegszokottabb, a legsikeresebb, a legnépszerűbb út. A második út a következő: az író teljes határozottsággal előadhatja azokat a nézeteket és életszabályokat, melyek szerint ő él és amelyekben hisz; és ez annál hatásosabb lesz, minél inkább szembeszegül mindannak, amit a közönség szeretne látni, különösen, ha olyan keretben adja, hogy a közönséget megragadja, mintha keserű port adna be szirupban. És van egy harmadik út: semmilyen határozott és kész szabályt nem mond ki az író, hanem az élet és a jellemek megjelenítése a színpadon, kiválogatva és egymásba fűzve, de nem torzítva, és teljesen az író felfogása szerint; a cselekményt és az alakokat úgy alkotja meg, hogy az híján van minden proféciónak vagy hízegésnek a közönség felé, és híjával van előítéletnek is. A drámaalkotásnak ez a módja bizonyos tárgyilagosságot követel; megkívánja, hogy a dolgokat önmagukért szeresse és figyelje meg az író; megkívánja, hogy nagy távlatot nyisson, és kellő önmérséklettel rendelkezék, hogy semmilyen közvetlen gyakorlati eredményt ki ne mondjon.

Shakespeare mondotta egyszer, hogy soha senkinek nem volt hasznára és nem is szándékszik hasznára lenni. Sajnos, a legtöbb modern drámaíróra ezt ilyen értelemben nem lehet elmondani. Valóban, az a jó, amit Shakespeare tett az emberiségnek, valami közvetett, mondhatni, örökkévaló módon van, mely újra és újra megismétlődik az emberrel, ha az égboltot vagy a tengert nézi. Ez azért van, mert Shakespeare az ő jelentősebb műveiben soha sem esett abba a hibába, hogy közszerű, torzított erkölcsi tételt mondott volna ki. Az a szerző azonban, aki az élet tényeit eltorzítja, hogy a közönségnek a várt morált nyujthassa és ezáltal megerősítse előítéleteiben, így valami olyat akar adni neki, amit közvetlenül hasznosnak tart. De az a drámaíró is, aki színdarabjával a maga benső, haladottabb morálját közvetíti a nézőnek, az is azért teszi, mert szentül hiszi, hogy a közönségnek hasznára lehet, ha az

uralkodó etikát a magáéval pótolja. Mindkét esetben a drámaíró által kitűzött hasznosság közvetlen és gyakorlati.

Ámde a dolgok változnak és változnak az erkölcsi szemléletek is; az emberek ugyanazok maradnak — és talán van annyira hasznos a közösségre, bemutatni az embert és az emberi tényeket, ahogy mindez a maga természetes történése során az erkölcsöt megmutatja. Persze ez aztán tényleg nehezebb, mint embert és cselekményt úgy beállítani, ahogy az a közönség vagy másfajta előítélet akarja, avagy nem akarja. Azon fordul meg, hogy az író távol tudja-e tartani úgy magát, mint tételekben megfogalmazott filozófiáját művétől. Ahogy egy ember él és gondolkodik, úgy fog az az ember írni. Annyi bizonyos, hogy egy jó drámát nem lehet megírni a fegyelem iránti majdnem szenvedélyes szeretet nélkül, ahogy nem lehet az önszemléletnek izzása nélkül, nem lehet anélkül a vágy nélkül, hogy most pedig a legigazibb, a legszebb, a legjobb művét alkotja meg az ember, melyre erőt érez magában. Csak ezek a tulajdonságok adják meg a drámanak azt a szubjektivitástól távol álló karaktert, mely át kell itassa.

Nincs kétértelműbb, mint az a mód, ahogyan e két szót: „pesszimista” és „optimista” használják. Mert ugy-e optimista az, aki az adott világot nem képes elviselni és benső kényszert érez, hogy olyanná formálja, amilyennek lennie kellene; és a pesszimista nem csak elviselni nem tudja, de nem is szereti eléggé, hogy akármilyenek ábrázolja. Az emberi nem igazi szerelmese bizonyára az, aki minden alakjában elviselni képes e világot, terheivel és erényeivel, bukásában és ragyogó győzelmeiben; az igazi néző pedig az, aki nemcsak az örömet látja, de a szenvedést is, az emberi élet igazi ábrázolója pedig az, aki semmit sem takar el. És talán emellett ez az ember legnagyobb jótévője is.

A társadalmi építmény egész birodalmában csak két részre-hajlatlan típus van: a tudós és a művész; és a drámaírónak, aki nemcsak a ma, hanem a holnap számára is akar írni, a második kategóriába kell tartoznia.

A cselekmény! Egy jó cselekmény egy szorosan megkötött épület, melynek belsejében egy eszmény feszítő légkörét érezni, mely a körülményeknek a jellemekre és a jellemeknek a körülményekre való hatásaiból áll elő. Egy ember a legjobb drámai cselekmény, ami csak létezik. Talán lehetetlen belátni, hogy mért lenne az, ha az eszmény, melynek légkörében létrejött, nem fogalmazható meg tisztán; amennyiben világos, valóban jó cselekmény. Szerves drámai cselekmény. Ez egyben azt is jelenti, hogy a dráma maga is jó. Az értelem egymaga képtelen jó cselekményt teremteni; ez előáll a lelkek mélyén levő eredendő bűn, a hibátlan elgondolás és a tehetség által, mely ösztönösen képes megtalálni azt, ami a drámai magot kifejleszti. Egy rossz cselekmény másrészt nem egyéb, mint egy sor kihegyezett cölöp; mindegyikére egy-egy karakter van húzva, aki még szívesen élt volna, de sajnos idő előtt szerencsétlenül járt. És minél inkább a drámaíró lelkülete szerint alakultak ki a tényekből és eszmékből, annál rémítőbb kiáltásuk, vergődésük az egész darabon keresztül. Egy jó cselekmény utáni kívánság, melyet nem ritkán hall az ember, csupán ezt jelenti: „Csendesítsd le élményhétségemet, tömd tele a darabot önkényes kalandokkal, de úgy, hogy ne kerüljön külön fáradságomba a jellemeket komolyaknak venni. Csupa moz-

gás legyen azokban az alakokban, de persze téged ne zavarjon az idő, a következetesség, a légkör és a valószínűség.”

Jó drámai cselekmény az, amelyik alakjait úgyszólván a várakozás ellenére cselekedtetni, mert hiszen előző cselekvéseiből bizonyos várakozás állt elő. Egy író sem figyelmeztetheti a közönséget, hogy mi következik; de viszont alakjait sem szerepeltetheti úgy, hogy ne adná meg azt a biztos érzést a közönségnek, hogy e cselekvések összhangban lesznek a vérmérséklettel és előbbi, már ismert cselekedetektől következnek. Az a drámaíró, aki alakjait a cselekményhez fűzi, ahelyett, hogy cselekményét fűzné a jellemekhez, az gyilkos.

A párbeszéd! A jó dialógus ismét a jellemek kérdése, úgy egymásba fűzve, hogy állandó érdeklődést és izgalmat váltsanak ki. Az ok, amiért jó párbeszéd oly ritka a színdarabokban, egyszerűen abban rejlik, hogy „súlyos” darabot akarnak írni, mert nemcsak annak az ismeretét kívánják, ami érdeklődést kelt, vagy izgató, hanem minden mást, ami az alakok érzelmeit kitölti.

Igazi drámai párbeszédet írni nehéz és kötött művészet, mely ellent mond minden szabadságnak, mely vonakodik minden mondatától, ami csupán a darab gépezetét szolgálja, mely minden tréfát és epigrammát elhagy, amikkel jellemei semmit nem kezdhetnek, amely, ha nevetést vagy megrendülést akar elérni, a humort vagy az emberi könnyeket tartja szem előtt. Egy jó párbeszéd kézművesség szinte elejétől végig; világos, finoman kidolgozott, az összhang minden jegyével bír, egy összkép határozottságát követeli, melynek minden más alárendeltetik.

De egy jó dialógus egyben szellemi cselekmény is. Ha egy drámaíró eltávolodik a dialógussal a történéstől, vagy a történéssel a párbeszédétől, ellenmondásba kerül magával a drámával, mely az, ami történik; és párbeszéd és történéés egyaránt a jellemeket mondja ki. E drámaíró talán tetszetős értekezést tud írni, de drámát nem. Ha pedig jellemeit forgatja át, hogy egy feltett morálhoz vagy cselekményhez igazítsa, elvet egy lényeges principiumot, azt a természetvalóságot, melyet egyedül a művészetnek adományozott a kézművesség minősége.

A drámaíró szabadsága ténylegesen megszűnik a darab felrajzolt tervével. Csak az elgondolásban szabad. Tetszése szerint választhatja ki a jellemcsoportokat, bármilyen módon szemlélheti őket, hozzákapcsolhatja akármilyen eszméhez, mely lelkivilágában elevenen él; de, ha már egyszer választott, szemlélt és hozzákapcsolt, attól kezdve, mint egy gentleman-nek szigorúan tartania kell magát a dráma menetéhez. Az alakokra, a jellemekre kell ügyelnie; a cselekmény és párbeszéd majd önmagáról fog gondoskodni. A tökéletes drámaíró jellemeit és tényeit egy uralkodó eszme körébe tereli, mely alakjainak vágyait kielégíti; ha egyszer már fenn vannak a színpadon, hát legalább hagyja, hogy saját életüket éljék.

Cselekmény, jellem, párbeszéd! És még valami. Az íz, a hangulat! Egy megragadhatatlan minőség, egy kevésbé megfogható sajátosság, mint a virágillat, a lelke, a lényege minden műnek. Röviden, ez az íz a drámaíró szelleme, mely minden részében átjárja a színdarabot. A darabnak ez az ismertető valamije az egyetlen, melyen az író nem dolgozhat, nem javíthat, nem alakíthat; persze, éppen ez az áru. E valami ugyanis tudatos munkáján kívül fekszik. Egy embernek sokféle hangulata, érzése lehet; szelleme csak egy; és

ez áramlik szét valamilyen szubtilis, öntudatlan módon az egész művön. E szellem nő vagy csökken az elevenség, az életszerűség áradatával, de époly kevéssé változik meg lényege, ahogy a gesztenye sem lesz soha tölgy.

*

És még egy kis részletigazság. Az ember szívesen játssza ki az egyik drámai formát a másik ellen, a naturalisztikusát a heroikus-epikus, a heroikus-epikusát a fantasztikus, a fantasztikusát a naturalisztikus kárára. És ezáltal semmit sem nyer. A mélyebb jelentés, igazság, szépség és a dolgok iróniája mindezen formákban egyaránt szabadon kinyilvánulhat. Mindegy, hogy melyik formát használja az író: az életbe való pillantás és az emberi természetbe mély és igaz lehet mindegyikben, a kibontakozás valóságos, lelkesítő, örömet okozó, elgondokoztató — a kérdés egyszerű, helyesen indult-e neki, hogy a diót kibontsa héjából.

*

E fentebbi kis megjegyzésből kiindulva legyen szabad röviden elmélkednünk azokról a sajátos formákról, melyeket újabb drámáinkban látunk. Mert drámairodalmunk újjászületésen ment át, és semmi sem zavarja növekedését. S nem annyiban, hogy ez vagy az az ember ír drámát, újjászületése annyit jelent, hogy egy új szellem van kialakulóban. E szellem egyre szembetűnőbben orosz, francia és skandináv hatásra formálódik és legfőképp korunk tudatának humanisztikus jegeit bontakoztatja ki. Melyek tehát azok a főfolyamok, melyekben a jelenkori angol dráma a következő években tovahalad? Mindennél valószínűbb, hogy két ilyen főfolyamról lehet szó és ezek egymástól nagyon is távol fekszenek.

Az első a naturalizmus széles, világosan elhatárolt folyama. E mintára jónéhány dráma készült már, való és sokoldalú életet festve elénk, drámák, melyeket jólsikerült fotográfiaírnak nevezhetünk. Látszólagos egyszerűségük önmagukat is becsapja, megfélelkeznek a régi mondásról: „Ars est celare artem”, és arról a tényről, hogy ha egy ilyen dráma valóban eleven és valóságot megragadó akar lenni, épúgy függ a képzelettől, az elgondolástól, a kiválasztástól és a kiselejteztől — a művészi technika négy főszabályától — mint a romantikus vagy a rapszódikus darab. A naturalisztikus technika kérdése mindenekelőtt gondos tanulmányozást szűkségel, az eddiginél is gondosabbat. Nyilvánvaló a drámairónak az a célja, amennyiben a naturalisztikus módszert alkalmazza, annak az illúzió felkeltése, hogy valódi élet játszódik a színpadon és ezt úgy igyekszik felkelteni, hogy kényszeríti a nézőt egy sajátos élmény átélésére, azokkal az emberekkel való gondolkodásra, beszédre és velük való együttérzésre, akik előtte gondolkoznak, beszélnek és indulatokban törnek ki. Egy hamis kifejezés, egyetlen szó, egy dallam vagy ütem, mely félre fog és oda az illúzió, a felszín tükrözése oly biztosan széttörik, mint egy nyugvó tó tükre, ha kő pottyán belé. De ez csak a kezdet, mert a naturalisztikus technika a legigényesebb, a legnehezebb az össze-
sek között. Mondjuk, viszonylag még könnyű néhány ember mulatozását visszaadni, amint egy szobában ülnek; és mily kétségbejöttön nehéz mégis egy tökéletesen természetes mulatozást és a mulatozók mozdulatait ábrázolni, ha minden természetes mondat, amelyet kimondanak, minden természetes mozgás, amelyet meg-

tesznek, nemcsak a drámai mag kibontakozásához és beteljesüléséhez, hanem mondatról mondatra, mozdulatról mozdulatra a lényeges karaktervonások kirajzolásához is hozzá kell járuljon. Más szóval, a naturalisztikus művészet, ha élő, egyszerűen egy sor egészen pontos szimbolummal dolgozik rendkívüli ügyességgel. Szolgálatát az emberi érzések és gondolatok különféle életterületekre való ráirányításában van. Mint egy nyugodtan égő lámpa, melynek fényében, midőn magasba emelik, a dolgok egy időre világosan megmutatkoznak és a maguk igazi viszonyaiban látszanak, az előítéletek ködeitől szabadon és szabadon a részrehajlástól is.

A két főfolyam másodika egy kanyargós, látványos folyó, mely a költészet új csónakjait viszi. E költészet talán a próza formáiban szólal meg, e próza azonban a maga fantasztikumaiban, szimbólizmusában a vágyat, a legmélyebb kívánságokat, az emberi szellem titkos szabályait, kételyeit testesíti meg; egy költői prózadráma, mely a forma és a találékonyosság sokféleségével és tisztaságával ragadja meg érzékeinket. Feladata az elemi emberi lélek és a természeti erők leleplezése, talán nem úgy, ahogyan azt a régi tragédiák tették, nem szükségszerűen a heroikus-epikus hangnemben, de mindig a felfedezés lázának szépségével és annak szellemében.

Rusák Adél fordítása

VAÁD FERENC:

TEMETŐ

Semmivé lett mennyi élet!
Minden felé
mennyi élet semmivé lett.

Romok alatt mennyi cafat,
széjjeltépett
ember-cafat romok alatt.

Vízbe fullva, mennyi hulla
úszik lassan,
püffedt hulla, vízbe fullva.

Düledt szemmel, kék kezekkel,
egymás hátán
mennyi ember, düledt szemmel.

Torzult arccal, tüzzel-vassal
elpusztított
mennyi angyal, torzult arccal.

Megsiratott mennyi halott,
szerte-széjjel
mennyi halott, megsiratott.

Mennyi élet, mennyi lélek,
pokol tüzén
összeégett drága élet.

Semmivé tett mennyi élet...
Kár volt, Halál:
győz az Élet, újraéled.

HARSÁNYI LAJOS:

VIGILIA*

Hamut hintek ijedt fejemre,
Ráteszek egy kék koszorút.
Megverem rossz fiam: a szívem,
Hogy rátörjenek a borúk.

Virrasztok én már kilenc éjjel.
Kenyéren, buggyadt vizen élek,
Hogy eltávozzék közelemből
Vad kínozóm, a kísértő lélek.

Uram, zokogva levetettem
Aranypiros ruhámat.
Durva daróc borítja testem,
Melyet sebtén a nagybőjt rámad.

Nárduszkenetek illatait
Nagy tölgyfaszekrényembe zárom.
Csípős izsópszag marja szemem
Hogy sok tilos nézésesem fájjon.

Patinás korsóm olajából
Esztelen éji szűzek kérnek.
Maradj velem, Uram, maradj,
Hogy ne engedjek, — jaj — a vérnek.

* Harsányi Lajos most megjelent „Összes versei“-ből közöljük mutatónba ezt a régen írt költeményt. A kiváló költő életművét múlt év folyamán méltattuk, de összes verseinek méltatására nemsokára újra visszatérünk. (A szerkesztő.)

SPANYOL KÖLTŐK

Alkonyatkor körüljárta házát, gondosan elretheszte a hatalmas vaskaput, kulcsra zárta a garázs ajtaját. Aztán hátrament a kertbe. A saláták ilyenkor természetellenesen megnőttek, a málnabokrok fenyegetően suhogtak az alkonyi szélben, a törpe gyümölcsfák törzse fantasztikus görcsöket, dudorokat vetett. A féligérett paradicsomok zöldespiros teste fekete volt és forró, bennük forrt még a nap melege. Egy görbehátú macska osont óvatosan a magas kőkerítésen, puha talpa sohasem lépett a vakolatba ágyazott éles, hegyes, tolvajriasztó üvegdarabokba.

A kékből szürkébe, sárgába, feketébe forduló égen feltűnedeztek a csillagok, mire visszaért a házba. Ilyenkor a fehércempés konyhában szeretett üldögélni. Kávét pörkölt, vizet forralt. A pörkölt kávét kiborította az asztalra, de nem hűtötte ki egészen, langyos volt még, mikor a nagy sárgaréz daráló torkába öntötte. Lisztte őrlötte, aztán hatalmas csuprot vett elő, szűrőt tett rá, megtöltötte kávéval s lassan, óvatosan öntötte fölibe a felforrt vizet. A sűrű kávéliszten csak nehezen szűrődött át a víz. Sűrű, olajos feketekávét gőzölt a megtelt csupor. Egy üveg vörösbort bontott mellé s felváltva iszogatta. Egy üveg elég volt lefekvésig, de két-három csupor kávét is főzött.

A tűzhely és az asztal között öblös s mégis kényelmetlen, merev, magashátú karszék, abban üldögélt. Kopott zubonyán kigombolta a legfelső gombot, lerúgta eszímáját s papucsba bújt. Ez volt esti kényelme. Olvasgatott elmélyedve s csak néha figyelt fel, ha pattant valami vizes rözse a tűzben, ha a szél megkoccantotta ablakát, ha bánatos eb nyítt valahol, ha hörögve-bűgva autó fékezett az országút valamelyik kanyarulatánál. Ilyenkor megtöltötte poharát, ivott egy korty kávét, barnás-szürke, fátylas tekintete végigfutott a falra aggatott rézüstökön, mázas csuprokon, a konyha ősi rendjén. Vékony, hosszú cigarettára gyújtott s feje újra a könyv fölé bukott.

Két-három könyvet tartott a konyhában; — külön kis polcuk volt egy megvetemedett, kopott fászlada felett. Minden héten cserélte őket. Rendszerint egy emlékirat, vagy naplóféle dült a hevenyészett könyvespolc oldalának, egy útleírás vagy valami szakkönyv s egy verseskötet. Egyebet már nemigen olvasott. Nem érdekelte más, mint az emlék, a világ ismeretlen tájai s mesterségének fogásai s a versek rendezett világa. Ha álmatlanság gyötörte — ez egyre gyakrabban fordult elő ezidőtájt — két-három verses könyvet is végigolvasott. A versolvasás épp úgy hozzátartozott mindennapi teendőihez, mint a borotválkozás.

Ágyába is magávalvitt egy könyvet, rendszerint egy régi spanyol költőt. Álmat rendszerint e lány ütemű versek ritmusa hozta meg.

*Nuestras vidas son los rios
que van a dar en la mar
que es le morir...*

Míg szigorúan s pontosan ütemezte e verseket, értelmükre alig ügyelve, lassan elálmosodott s már félszenderben kattantotta le a

villanyt. Néha úgy ébredt fel reggel, hogy mellén ott feküdt könyve, úgy, ahogy álomba zibbadt keze ráejtette. Ilyenkor röstelte magát s büntudatos fürgeséggel pattant fel ágyából, hogy reggeli tornáját elvégezze. Ez a torna nem hasonlított a rádiózenére ütemezett egészségügyi táncokra. (Rádiója nem volt.) Reggelenként fát aprított s megöntözte kertjét, kapált, kötözött, vizet hordott a parányi beton fürdőmedencébe, lemosta autóját. Ez volt tornája.

Megfürdött, felöltözött s csak akkor reggelizett, mikor kiséperte szobáját, bevetette ágát, elmosta a tegnapi edényt. Szalonát, hideg sültet reggelizett, néha csak néhány paradicsomot, zöldpaprikát, vagy maradék salátát. Pálinkát ivott hozzá, vagy fehér bort s pörkölte, örölte, főzte kávéját.

Gyér haja csapzottan lógott homlokába, nem szerette fésülni. Korát könnyebben elviselte, mint e ritkaszálú, deres kócot. A garázsban lógott a falon egy ócska, vakuló tükör, rendszerint abban szokott megfésülni, jóval reggeli után. Aztán kitolta a kocsit, kinyitotta a kaput, kihajtott, fékezett. Visszament, behajtotta a kaput, bezárta, csak a nagy keresztpántot nem tette rá s a kis kertkapun újra kijött. A szomszédok ilyenkor mindig elbámultak rajta: milyen magas! Csak lehajtott fővel tudott kilépni, pedig nem viselt kalapot.

Hatalmas kocsija kidöcögött a girbe-gurba utcácskából. Az országúton rákapcsolt s eszeveszett sebességgel elrobogott. Csak az erdőnél lassított s mint éles szimatú eb, beleszagolt vékony, finom orrával az erdei szélbe. Megérezte a gombaszagot. Leállította a kocsit s átugrott az útmenti árkon. Nem ment mélyen be az erdőbe, ott, ahol a kirándulók figyelmetlenül tovacsörtének, ott ő illatos, húsos gombákat talált. Tetézett marokralvót szedett, a hátsóülés öblébe szórta s már búgott is a nagyerejű motor és felporzott megette az országút.

A malomba ment. Azt beszéltek, hogy övé az újonnan épült malom, azért jár oda. Azt is mondták, hogy viszonya van a molnár feleségével. Kell, hogy valakivel viszonya legyen, mert házába sohasem járt asszony, szolgálója sincs, a kerti munka nehezeére mindig férfit fogad. De a malomban nem sokat időzött, frissen örölt kukoricalisztet vásárolt, kevés szóval, gondosan előre kiszámolt pénzzel. Gyakran főzött polentát s ha rántothúst evett, néha belehabart a tojásba egy kevés kukoricalisztet. Ez valami régi szokás volt, emlék, vagy talán babona, de ragaszkodott hozzá.

Amint elhagyta a malmot, egy dülőúton lekanyarodott a keskeny folyóhoz. A füzesben levetkezett, fürdőruhát öltött, ruháit gondosan felaggatta az ágakra s friss gyepen befutott a vízbe. Egy darabig úszott az ár ellen, aztán hátára feküdt s visszavitette magát. Ezt többször megismételte. Mikor belefáradt, kifeküdt a part-ra. Néha két-három órát is elhevert a tűző napon. Azért olyan sovány, mondták a parasztok, mert egyszer megleste valaki a faluból. A balvállán s az egyik lábszárán csúnya forradások voltak, tépett, roncsolt sebek emlékei, vakfehér hegek.

Rendszerint hazament fürdés után, de néha csak este vetődött haza. Télen, mikor nem lehetett fürödni, meg sem állt a folyónál, hanem tovább robogott, nem törődve a síkos út veszedelmével. De olykor nyáron sem vetett ügyet a dülőútra, a sebességmérő mutatója ájultan feküdt a skála végén, csak akkor lassított, mikor a kiskváros előfehérlett a városvégi gyümölcsösök között.

Parányi kis bár előtt állt le, leült egy utcáradobott kis kerek

asztal mellé és kávét kért, vagy ürmöst. A pincér már ismerte, nem vesztegetett szót rá, tudta, hogy nem társalgó vendég. Sokan látták ott üldögélni, koratavasztól késő ősziig délben. Nem húzódott a napvédő ernyő alá, mégis mindig sápadt volt. Nem nézett a járkelők arcába, nem figyelt arra sem, hogy mit beszélnek a szomszéd asztaloknál. Újságot sohasem olvasott. Ismerték szükkreszabott, feszes sötétkék, vagy tubákbarna ruháit, fehér ingeit, acél inggombjait, mintázatlan nyakkendőit.

A szembe lévő ház első emeletén a varrólányok idegesen, ok-talanul nevettek rajta, ha meglátták s lesték, felpillant-e rájuk. Talán akadt, aki arról ábrándozott, hogy egyszer megvárja őt az utcáson, autójába emeli s valahol az országúton megöleli. Általában nem sok jót gondoltak róla az emberek. De a rosszat nem gondolták komolyan, hiszen nem tudtak valójában semmit sem róla. Ez maga volt a rossz.

Ha bement a városba, nem ebédelt. Elüldögélt a bárban, aztán gyalog nekivágott az utcának, mely egy kis térbe torkolt. A tér sarkán volt egy ócskás, ki könyveket is árult. A tulajdonos süket vén ember volt, nem tárgyalt vevőivel, hagyta hogy válogassanak s csipás, rövidlátó szemével nyugtalanul figyelte őket, nem emelnek-e el valamit. Először mindig a fegyverek közt matatott, mintha keresne valamit, egy különleges alakú régi pisztolyt, arabs pengét vagy alkalmas vadászfegyvert. Aztán a könyvespolcokhoz lépett. Ott mindig talált vásárfiát. Ismeretlen emberek eszelős emlékiratait, Garcilaso de la Vega sonettjeinek egy szép régi kiadását, régi katonai térképeket, beszédes ábrákkal, művészi jelekkel. Néha kéziratos könyvekre is bukkant, itt vásárolta egyik legkedvesebb könyvét, August Wilhelm von Stradonitz osztrák határőrkapitány naplóját a napoleoni háborúk idejéből. Ezt még lúdtollal írták, látszott a betűk finom árnyalásán, a vékonyítás-vastagítás kellemes változatosságán. Von Stradonitz kapitány mérhetetlenül buta fráter lehetett, naplójában garnizon-pletykák, ostoba sértődéseinek s szót sem érdemlő sikereinek emléke váltakozott fellengzős elmélkedésekkel. Ez nem bosszantotta, nem is mulatott rajta, épp úgy nem törődött vele, mint ahogy spanyol költőit sem faggatta verseik értelméért. A naplóforma s a versforma tetszett neki, pontosabban: erre volt szüksége.

Az ócskástól egy magkereskedőhöz ment. Virágmagvakat vásárolt, dugványokat, kötöző-háncsot. Néha be sem lépett az üzletbe, az ajtóból kurta szóval megrendelt valamit s továbbsietett.

Mikor csomagokkal megrakodva visszaült autójába, nyomban feljegyezte kiadásait. Pontossága csak látszólagos volt, az összegeket kikerekítette, a garasokat sohasem jegyezte fel, kilencnegyvenöt helyett mindig tizet írt. Ha így elidőzött a városban, akkor hazafelé még veszettebb iramban hajtott. Öt-hat óra volt, mire elkészült ebédje. Több tányérra való levest főzött s polentát, nagy-néha húst is sütött hozzá. Ebédre sohasem ivott bort, vizet sem ivott. Asztalánál mindig ott állt egy fatálban a gyümölcs, azt ette, ha szomjazott.

Ebéd után újra átszámolta kiadásait s megszámolta pénzét. Nem volt gazdag. A házat potom áron vette, autóját olyan időben örökölte, mikor csak elvesztegethette volna, ha eladja. Aztán megszokta s arra telt, hogy befussa vele napi huszonöt vagy negyven kilométerét.

Vacsoráig a kertben babrált, vagy elüldögélt nappalijában, könyvei között. A könyvek szaporodásának nem tudott gátat vetni, bár nem olvasott sokat. De néha leemelt egy könyvet a polcról s kíváncsian belelapozott, vajjon mi lehet benne. Ilyenkor egy félsor megragadt benne, egy kép, egy név, egy jelző s napok mulva reménytelenül kereste a könyvek ezrei közt, hogy vajjon hol olvasta?

Szombat délután nem olvasott, olyankor a kertbe sem ment ki. Szombaton jött a napszámos, az elvégzett helyette mindent. Ilyenkor korán ebédelt s aztán hozzálátott a ruhásszekrény rendezéséhez. Ideges, nikotinsárga ujjaival végigmorzsolta a nehéz szöveteket, hogy nem rágott-e beléjük a moly, átkefélt a színehagyott régi sújtásos zubbonyokat, kifényesítette a fakuló fényes gombokat, kivette zsákjukból a magasszárú, hegyesorru csizmákat s átörölte fényes, tükrös szárukat. Mikor ezzel végzett, kimosta zöldezzürke zubbonyát, amiben otthon járt. Idegenek előtt sohasem húzta fel, de ügylatszük mégis kilesték, mert a faluban csak úgy beszéltek róla: a hadnagy.

Gondosan végignézte ingeit is: mindben benne volt az acél inggomb, ha inget váltott, nem kellett vesződnie vele. Puhaszálú kefével átörölte csákóját, cilinderét s friss naftalint szórt a rongyos, megviselt tábori sapkába. Iratait is átnézte ilyenkor. Értelmükvesztette bizonyítványok, lejárt arcképes igazolványok, apró kartonok, mik olyan kitüntetések viselésére jogosították, miket sohasem hordott már. Egy-két átkötött levélesomóról is leverte a port s kicserélte a fényképek foszló borítékait. Meghívók, régi számlák, nyugták között turkált.

Vacsorára lágytojást főzött, sajtot s vékony, fiatal hagymát evett mellé, foszlósbélű fehér kenyérrel. Az esti fekete s bor után lefeküdt. „Vivo sin vivir en mi y tan alta vida espero que muero porque ne muero...” mormolta félálomban Santa Teresa versét s mellére hullt a könyv. Valahogy azért eloltotta a villanyt s a tárt ablakon vastag nyalábban hullt be a holdsugár. Lágy szél lebegtette a narancsszín, ritkaszövésű függönyt.

Mozdulatlanul aludt, a könyv csak lassú, nyugodt, mély lélekzetvételének ütemére mozdult. De lelke nem nyugodott pihenő testében, álmodott. Arca néha kegyetlen, furcsa görcsbe rándult, olykor értelmetlen, kurta szavakat nyögött, s haja reggelre csapzott-izzadtan tapadt homlokára.

Mit álmodott a hadnagy?

Ki tudja?

Nem mondta el senkinek.

Bóka László

THESBITES ILYÉS (IX. rész)

Legyen meg kedve rossz Irástudónak,
Ki gyűlölte, mit szólt az Idegen —
Népét szolgálni csínnal tanítónak,
Kinek vad volt és botrány a nevem.
Ki jó volt a Hatalmasnak, igaz volt,
S mit mondott, a mérték volt és erény,
Mert szája: annak java, bölcs ravasz volt —
Igazolt Érdek s bérenc szolgálény.
Én nem alkudtam, mint hittem: beszéltem.
Embernek kedvét nem kerestem itt;
Hogy a népet emeljem, ennek éltem,
Kit tenger réme görbeszt, nyomorít.
Roppant kény vagy torz és szegény alázat,
Kenyérért s mit rá vak robotja mért, —
Víg, hogy silány élte még tengve mászhat: —
Én szégyeltem magam az emberért.
Ezért áruló, rossz eb, balga voltam.
Míg üdvözült a szolga csócselék.
De hogy fájt volna, nem ezt panasztam,
Volt példa erre előttem elég!
S még Téged se szídlak, hogy erre fogtál,
Isten s mentségem én nem kérhetem —
Csak megkaptál Te forró hajlamomnál,
S magam szántam erre az életem.
S hogy ellene fordulok már a Szónak,
S mi itt fűtött, álmot és lázt hagyok:
Köz sorsa csak magában csalódónak,
S csak szebb cím, hogy Istenre lázadok.
Oly sok látszat után hadd üzzem ezt még —
Hogy Isten az, akivel küzdök itt,
S mint égi pompa hunyó napnak estjén,
Szórja dús szín a menő útjait.
Ennyi gyarlóság üljön engem is ma,
Mert mostan vallom, hogy minden veszett —
Míg az igazat üztem lázban, izzva,
A szép is volt, mit lelkem szeretett.
Bár cifrázatnak látszott lenge tájék,
Könnyű fenyőkkal tús, kevély orom,
Bolygó felhőkkel forgó éghomály s kék:

Volt úgy, hogy öntudatlan bámulom.
 Csak míg nem jött a csöcselék, a ronda,
 S nem lett belőle látvány és csudák —
 Mert inkább meghalnék, mint ez a bamba
 Nyálasság. Más vagyunk én s a világ!
 Mert magányos vagyok. Lelkem elég volt
 Magának és társ nem kellett nekem,
 S mi társam volt: az erdő, pusztá, égbolt,
 Az emberek közt lelkem idegen.
 Bár nem gyűlöltem: csak mint két elem, mely
 Ellenség, lelkem tőlük elvetett —
 Bár mélyen nézte sok bús érzellemmel,
 Csak szájalom volt ez, nem szeretet.
 Az embert nem lehet szeretni, óh nem,
 (Magunkat sem!) Túl sok a fürtelem
 Benne: mi, lemérve, szörnyebb a szemben,
 Mint sem ne kívánná, hogy ne legyen.
 Akármit is tesz: szégyennel csinálja
 Egy belézárt magasabb lény előtt,
 S hogy igazolja bús magát, zihálja
 A szót, betűt, nem bánva kint, velőt.
 Így tettem én is; a testem ugar volt,
 Honnan kifacsartam, amit lehet;
 Eszköz, csöpp java vérrel is kikarmolt,
 Fenntartani vele a szellemet.
 Ez igazolt, hogy élek: s mi marad meg,
 Már hagyva ezt is; hogy legyek, mi int?
 Mindegy! Ha lelkem eddig nem riadt meg —
 Fussak ezután is magam szerint!
 A vad láz útján, mely vitt, hogy így éljek,
 Emberért, pokolért, vagy istenért,
 S mi van, mindent mélyéig érve, mérjek,
 S mellyel törvény, hogy lelkem ideért.
 Ideért, rémnek, vad, vad mutatónak,
 Hogy, kit igazság nagy hatalma von:
 A szellem sorsát, — semmibe jutónak —
 Bús-riasztón példázam magamon.

Fodor József

A NÉPISÉG A MAI MAGYAR SZÉPIRODALOMBAN

II.

Mindabban, amit az elmúlt negyedszázad Szabó Dezsőtől Németh Lászlóig és Féja Gézáig felvetett, egy csomó össze nem vágó, ha ugyan nem ellentétes vélemény és vallomás van a magyar nép lényegének mivolta felől. Egyik nézet szerint mindenekelőtt faj a magyarságnak az a rétege, amit a szűkebb értelem szerinti „magyar nép” névvel szoktak illetni. Más nézet szerint elsősorban szűkebb történelmi sorsközösség egy tágabb területű magyar történelmi sorson belül. Ismét más nézet szerint merőben szociális képlet: egy kizsákmányoló-rétegek elnyomta történelmi proletár-réteg. A legújabb vélemény szerint kultúr-morfológiai képlet, — Féja Géza szerint az ősi, keleti kultúrákkal a legközvetlenebb rokonságban, Németh László szerint keleteurópai vérségi és kulturális összefüggésekbe ágyazottan.

Már ezek az egymástól merőben eltérő szemléletek sejtetik, mennyi külön szempontnak és elvnek van alávetve mindaz, amit az ú. n. népi irodalom a magyar népről — írjuk ki őszintén és egyenesen, magyar parasztságról és a vele közvetlen kapcsolatban álló többi rétegekről — következtet. Különösen jövőjéről. Szabó Dezső „kozmosz” látása adja a leghatározatlanabban derengő körvonalakat. Szemléletében a magyar nép természeti jelenség, mint a hegyek, vagy az erdő; ugyanakkor gyengeségei mellett csupa jó tulajdonságok hordozója; vele szemben a többi népek, szintén természeti jelenségek: más tulajdonságok hordozói, ezek a tulajdonságok azonban rombolóan hatnak a magyarságra, mihelyt a magyar társadalomhoz lépett idegen hordozóik magyarokként kezdenek szerepelni. De ha egyszer természeti jelenség vagy természeti jelenség-szerű egyik nép éppúgy mint a másik, a kozmosz valamiféle kifejeződése egyik éppúgy mint a másik s a természeti jelenségekhez hasonlatos az egymáshatásuk is: akkor valószínűleg a természeti jelenségekhez sajátos törvényszerűségei, öntörvényű folyamatai keil hogy eldöntsék a továbbiakat, ugyanazok a rajtunk kívüli vak erők, amelyek az eddigi folyamatokat előidéztek. A szabódezsői szemlélet itt válik bizonytalaná. Mi szükség van a természeti jelenségekkel szemben tudatos akcióra, illetőleg lehetőségek-e egyáltalában ilyen tudatos akciók, ha mindaz, ami a magyarsággal és abban a magyar néppel történt: a kozmosz egyik esemény-sorozata volt, olyasféle, mint az időjárás, vagy egy erdő keletkezése, felvirulása és kipusztulása, vagy állatfajok darwinista elképzelésű harca a létért? Viszont az is kétségtelen, hogy Szabó Dezső volt az, aki egy csomó valóban meglévő jelenségre óriási tudatosító erővel hívta fel az egész magyarság és a nemzeti társadalom figyelmét. Az ő írásaiból bontakozott ki a tanulság és figyelmeztetés arra, hogy a magyarság társadalmi szerkezetén belül *van* fajkérdés is, mégpedig gazdasági, erkölcsi és kulturális összefüggésekben egyaránt; *van* a származási és vérségi össze-

függéseknek egy másik oldala is: német, román és különböző szláv eredetűeknek igen nagy számban való felszívódása a magyar középosztályban, kispolgárságba és munkásságba, azokon át újra csak a középosztályban, s ezáltal a magyar középosztály eredet és vérség szerint való színpéneke elváltozása. Szintén Szabó Dezső döbbsentette rá a legnagyobb erővel az olvasókat arra, hogy a magyar parasztság szörnyű és fájdalmas magárahagyatottságban maradt a jobbágyfelszabadítás és a kiegyezés után, s kulturális és higiéniai elmaradottság, az aránytalan birtokmegosztás nyomorúsága fojtogatják, hogy a belőle az értelmiségbe emelkedőket vagy csak emelkedni megkísérőket az értelmiség idegen elemeinek öntudatlan vagy szervezett ellenállása fogadja; kétségtelen tény volt, hogy fővárosi és általában városi kultúránk a kiegyezéstől az első világháborúig merőben más lett, mint amilyen lett volna akkor, ha régi középosztályának és parasztságának megzavaratlan kulturális fejlődése hozta volna létre.

Szabó Dezsőnek maguk a tények szolgáltattak igazságot: az, hogy a harmincas évek közepétől kezdve a törvényhozás kellett hogy megkísérelje rendezni a magyarságnak és a vele együtt élő nagyszámú nemzetiségek életösszefüggéseit; a magyarsággal együtt élő németiség, sőt még a második nemzedék óta beolvadottak egyrésze is maga mondotta fel az eddigi kapcsolatokat, — az azóta bekövetkezett nagyszámú disszimiláció túlon túl ismert. Szintén Szabó Dezsőt igazolta az, hogy a Bartók-Kodály népzene kutatás és a ráépülő zeneművészeti irány szinte erőszakkal kellett hogy utat törjön az ősi magyar zenei életérzésből és sajátos hangszíneiből fakadó műveknek a zeneileg elidegenedett városi osztályokban. Éppen a végső pillanatban. Amikor ezek zenéje már kezdte előnteni áradatával a falut és kilugozni belőle ősi zenei anyagát.

Próbáljuk megvonni a mérleget, Szabó Dezsőt. Életműve nem pusztán szépirodalom, hanem egy nemzetpolitikai eszmélődés, öntudatosulás és nemzetpolitikai programm jelentkezése a szépirodalomban, először a regényírás, majd a sajtóságos szabódezsői essay eszközeivel. Sőt nemcsak nemzetpolitikai program, hanem annak önmagát továbsugárzó erejű, szinte ellenállhatatlan propagandája is. Ez a nemzetpolitikai szemlélet nagyjából jól figyelmeztetett arra, hogy mik a *tények*; ki merné felvetni azt, hogy *nincs* egy igen komplex zsidókérdés, hogy *nincs* az oly sok kérdést felvető asszimilációs és disszimilációs probléma, *nincs* a magyar parasztság számára annyi égető szociális és kulturális kérdés? Ugyancsak ki merné állítani, hogy ezeknek a kérdéseknek felvetése — akár a szépirodalom területén is — jogosulatlan volt vagy éppen káros. El lehet-e képzelni a magyar irodalom fejlődését enélkül? Kívánatos lett volna-e, hogy a magyar irodalom abban a szűk horizontban szorongjon, amit egy nagy munkabírású és kitűnő igazodási tehetséggel rendelkező asszimilánsnak, Herczeg Ferencnek művei jelentenek? Azé a Herczeg Ferencé, aki délvideki sváb polgáriúbból *nem* a teljes és egész magyarsághoz asszimilálódott, hanem annak a századforduló körüli vezetőrétegéhez. Erről a vezetőrétegről Szekfű Gyula állapította meg, hogy akkori — főképp kulturális és erkölcsi — alkata folytán alkalmatlan volt a teljes és egész magyarság élményére és az ahhoz való asszimilálásra. Viszszatérve Szabó Dezsőhöz: annak éppen ott van a szépirodalmi jelentősége, hogy egy leszűkített és merevvé tett irodalmi horizontot zúzott szét (éppen úgy, ahogyan Nietzsche, még tévedéseivel is,

szétzúzta és újra a végtelen felé tágitotta szét a tizenkilencedik század filozófiai horizontját, amint ezt elsősorban a katolikus kritika megállapítja).

Viszont tárgyilagos elemzés alá vetve Szabó Dezső szemléletében mindazt, ami a *jelenségeken túl* a lényegre vonatkozik: tisztázatlan és egymással ellentétes elveket látunk. Nemcsak az aincs tisztázva — márpedig a felvetett kérdések ezen mulnak — hogy mi a nemzet és azon belül a nép (vagy megfordítva, mi a nép és esetleg annak sajátos alakulata a nemzet), hanem az sem, hogy mi az ember. Szépirodalomnak általában *nem mindig* kell erre a kérdésre válaszolnia, de Szabó Dezső a maga szereplői legapróbb életjelenségeinek megnyilvánításánál is mindig ezt feszegeti, tehát éppen a kérdései sürgetik a választ. Valami, nevezzük így, ahogyan hívei nevezik s talán maga is, valami „kozmosz világnézés” szerint adja meg a választ. E kozmosz világnézés szerint az ember nem több, mint a kozmosz egy része s nincs is egyéb értelme létének, mint hogy magába zuhogtassa a kozmosz minden ízeit s utána, — akár a fű, fa, állat — élje a kozmosz boldog-öntudatlan életét. Ezzel az emberrel szemben van Szabó Dezsőnek valami homályos igénye arra nézve, hogy legyen jó. Értékkülönbségek is vannak az egyes emberek között. Az emberekből összetevődő fajok között is. De *mi* a jóság? Szabó Dezső szerint az emberekben a kozmosz maga. Ezeknek példáit Szabó Dezső főhősei hordozzák, Bőjthe János, s a Segítség és a Karácsony Kolozsvárt hasonló szabású főszereplői: a napsugár derűje, a kenyér lágysága, a hús ereje, a bor tüze alkotják lényüket és lényegüket. De ha a világban csak a kozmosz létezik, s a kozmosz maga jó: miből van a rossz, ami úgy összeesküszik szabódezsői hősök ellen és népük, a magyarság és a magyar parasztság ellen? Miből van az? A kozmoszsal ellentétes principiumból nem lehet, hiszen csak a kozmosz van! Vagy a kozmoszban van valami eredendő kétéhasadás egymással ellentétes principiumokra? Valószínűleg ez a feltételezés is szerepel Szabó Dezsőnél, legalábbis valami öntudatlan formában. A két principiumra váló Abszolútum, a „Weltentzweiung” mint szükségképpen való előfeltevés Szabó Dezső világának magyarázatában: már szinte groteszkül ható további következtetésekhez vezet. Saját útjain, de jó száz évvel Hegel után újra felfedezte volna Szabó Dezső ugyanazt a problémát, amit világmagyarázatában Hegel vet fel, hogy az Abszolútumot ne kelljen „nyugvó lényeknek” tekinteni (ha már egyszer nem az), hanem meg kell magyarázni az életet, az eseményeket? Vagy az erdélyi reformátusság tudományos szellemébe annak idején beleszivárgott és ott öntudatlanná vált hegelianizmus lett a sajátja még ifjúkorában a kolozsvári református kollégium diákjának, ki tudja, melyik tanárjának hatása alatt, milyen prédikációkban hangzó szövegek csapásán, — ki tudná megmondani? De az is mutatja, hogy milyen fantasztikusan érdekes kérdések merülnek fel csak *eam* — noha gondolati igényei szerint kétségtelen nagy — írói életmű összefüggéseinek feltárásánál, azt ez is mutatja. A hegeli Abszolútumtan öntudatlan képzeleti és alapelképzelései Szabó Dezső világának mélyén: majdnemhogy pikáns felfedezés volna. Viszont, hogy Szabó Dezső oly vizuálisan ható elképzelései a Kozmoszt átható életlendületről, életerőről: egészen közeli átvételek a francia tudományosság és irodalmat átható bergsonizmusból, az majdnem kétségtelen.

Nem feleslegesek ezek a látszólag filozófiai elemzések a népi irodalom kapcsán. Nem tehetünk róla: ezek benne vannak Szabó Dezső életművében. Nem lehet Szabó Dezső értékelését felállítani anélkül, hogy ne elemeznők emberszemléletét, világelképzelését, — s mindazt, amit a magyarságról, a magyar népről ír, ezzel a világelképzeléssel és emberszemlélettel kapcsolatban jelenik meg. Ha hőse eszik, akkor a világot gyúri magába, a napfény forróságát, a bor tüzét, a hús ízeit; ha szerelmes, akkor az élő Kozmoszt átható, gigantikus csókvágy reszket rajta keresztül, — és így tovább. Szabó Dezső világnézete egyformán ott van stílusában és emberábrázolásában. Nézetét és szemléletét mithikusnak is nevezik hívei és bírálói.

Ami Móricz Zsigmondot illeti, nála sokkal könnyebb a világnézeti elemzés, mert világmagyarzatban nem megy messzire; ki sem lép a materiális jelenségek világából. Ebből a szempontból naturalizmusa több, mint írói módszer: Hitvallás. Ezzel a hitvallással egész életében megelégedett és megfelelőnek találta arra, hogy a jelenségek általa ismert világát ábrázolja. Egyéniségei, amiket ábrázol, húsból, vérből és a hatalom ösztöneiből állanak. E nyers emberértékeléssel közeledett a magyar történelem világához is, — pusztán a géniusz csodája, hogy az, amit különösen Erdély-trilógiájának sötétén tündöklő képeivel ad: sokkal több ennél a primitív világnézetnél. Egy reflektálatlan, a maga előfeltevéseiben meg nem vizsgált forró szerelem áll alkotó indulatai mögött: a magyarság iránt érzett szerelem. Ugyanez a forró szerelem feszül azok mögött, a képek mögött, amiket a népről rajzol. Móricz Zsigmondnak éppen az írói lényege ez a tárgy iránt — népe iránt — érzett szerelem. Ez az a hő, ami írásaiból árad s ez teszi mindazt, amit ír, hitelessé; enélkül különben nem is lehetne hiteles a kép, amit ad. Hiszen a legegyszerűbb ismeretelméletek szerint is a megismerés, a tárggyal való azonosulás, — ez pedig lehetetlen a tárgy felé irányuló szeretet-lendület nélkül. Ez oldja fel mondanivalójának látszólagos önellentmondásait. Ilyen önellentmondás az a program, amelyet hirdet. — s ezzel szemben az a hallatlanul sivár kép, amit nem egyszer megmutat a népi élet mélységeiről. Ilyen például az Árvácska helyzetképe: az alföldi sík magányos tanyáiban és parasztházaiban, az alföldi társadalom minden népi rétegében, a tanyásgazdától a kisiparosig: csupa fenevad lakik ebben a regényben. E fenevadak között él a szegény lelenckislány, Árvácska. Kritikusaink egyrésze különösnek mondotta azt, hogy Móricz Zsigmond ilyen helyzetkép-ábrázolással akar küzdeni a magyar népért. Móricz Zsigmond azonban a valóságot, a reflektálatlan valóságot akarta megírni s a valóságnak éppen ez a forró, áthatása tette őt képessé arra, hogy átélje és megírja ezt a lelkiileg is elszikesedett, sivár, kietlen emberfajtát. Látása és emberábrázolása tehát merőben ellentétes Szabó Dezsőével.

A legfőbb hiányosság, amit Móricz Zsigmonddal szemben egyetemes magyar távlatból felvetni lehet, éppen az, hogy a kép, amit ábrázol, egyoldalú. Nem ismer mást, mint a tiszaháti parasztot, a kálvinista nagygazdát, vagy városlakó kispolgárt, vagy a civisgazdából lett alföldi hivatalnokréteget. Ezeknek külső ábrázolás szerint mesteri képét adta, sőt lélekábrázolása is helyenként mélyreható és hiteles. (Pl. éppen az Árvácskában.) Élete végén igen erősen átélte a fővárosi és fővároskörnyéki társadalmi rétegek egyikének-másikának életformáit is, egyszerre izgatni és ér-

dekelni kezdte a városszéli proletáriátus, amelynek a faluval való kapcsolatait, a falutól való eredését világosan megpillantotta. Mindezekről azonban keveset tudott írni. Viszont maga is bevallotta, hogy egyáltalában nem ismerte meg Dunántúlt, a dunántúli katolikus parasztságot és általában a katolikus parasztságot. Már elmúlt 50 éves, amikor először találkozott és beszélt katolikus paraszttal, s megsejtette, hogy a típus nemcsak ismeretlen számára, hanem merőben más is, mint amit eddig ő tudott a parasztságról. Merőben más vonásokat tartalmaz. Azonban a saját lelki-világa is annyira eltérő tőlük, hogy sem kedvet, sem erőt nem érzett nekivágni a számára oly ismeretlen katolikus parasztvilág felfedezésének.

Összefoglalva mindazt, amit Móricz Zsigmondról ilyen szűk helyen röviden mondhattunk, lemérése a következő: Szabó Dezső világmagyarázatával szemben ő mindenekelőtt konkrét helyzetrajzot jelent; helyzetrajza azonban eléggé hiányos, mert az országnak csak egy részét ismerte, a parasztságnak csak egyik rétegét. Azonban köztük született, közülük nőtt ki s mindvégig megtartotta azt a forró vonzalmat, amit irántuk érzett. Míg az ő fellépésének idejében a magyar irodalom úgyszólván minden írójával csak városi rétegek élményvilágának adott hangot: éppen vele nyílik meg a magyar irodalomban a népi élet helyzetének ábrázolása, az ábrázolás mögött elsősorban szociális és kulturális problémák felfedése. Amellett, hogy úttörő volt: pályafutásának végéig, még hatvanéves korán túl is, ő volt a népi irány egyik legizmosabb, sőt talán mindvégig legizmosabb, legerőteljesebb munkása. A maga évi két-három kötetét sokkal biztosabban tette le a magyar irodalom asztalára, mint a nálánál sokkal fiatalabbak a maguk két-három évenkénti *egy* kötetét.

A népi irodalom fiataljainak felmérésénél a továbbiakban nem annyira mondanivalóik filozófiai helyessége a kérdéses és érdekes, hanem inkább azé a szociális programmé, amit tartalmaznak.

Egy közelmúltban lejátszódott, tulajdonképpen ma sem befejeződött vita állításai szerint: a népi írók írásainak éppen ez a szociális mondanivaló a legfőbb tartalma. Ez a szociális mondanivaló épp úgy megvan Illyés Gyula minden prózai munkájában, vagy versében, mint Sinka István, vagy Jankovich Ferenc vagy Erdélyi József akármelyik költeményében. — Lehet-e és szabad-e — kérdezte az ú. n. „tisza irodalom”, — hogy szépirodalmi alkotásoknak ennyire a szociális mondanivaló és szociális program legyen a magva? A népi írók maguk sem tagadják, hogy legfőbb mondanivalójuk *ez*, írásaiknak szociális, sőt nem egyszer közvetlenül politikai célja van, tehát — hirdette tovább a „tisza irodalmi” szempont — önként következik ebből, hogy műveiket is, őket magukat is inkább szociális és politikai törekvések területére kell utasítani, írásaikat, mint ilyeneket értékelni, őket az irodalomból mintegy ki kell iktatni. Hibáztatta még ugyanaz a szempont a népi írók írásain különösen önéletrajzainak merőben szubjektív jellegét. Ezek a hangulatok és életsorsok, amiket a népi írók, művek feltártak és feltárnak, tele vannak szenvedéssel, nyugtalansággal, keserűséggel, csupa sérelmet, nem egyszer bosszúvágyat lehelnek. Lehet-e az irodalom „tisza” műveinek ennyire *ez* a tárgya?

A fentebb vázolt felfogással szemben egy csomó fiatal orgánumnak és fiatal írónak, főként esszéistának, az volt a felfogása,

hogy a népi irány alkotásainak szociális tartalma, szociális programja nemcsak hogy jogosult, hanem egyenesen kizárólag ez jogosult ma magyar irodalomként fellépni. Amint közismert, ebből keletkezett a népi — urbánus vita.

Erre a nagy zajt és sok port felvert vitára nem érdemes sok szót vesztegetni, annyira nyilvánvaló, hogy benne egyik félnek sincs igaza. Az irodalmi jelenségek nem egyoldalú, hanem funkcionális szemlélettel nézve: a népi irodalomban a magyar negyedik rendnek a nagy történelmi jelentkezését kell látnunk, mégpedig ebben a nemzedékben, mint egy előőrscsapatát a magyar irodalom területén. Abban, hogy tartalmuk elsősorban szociális igényű, nincs semmi rendkívüli, sőt egészen természetes. Hogy abban, amit a népi írók írtak, mi a „tisztá mű” és mi nem, az úgysis nyilvánvalóvá lesz az évek rostáján. Viszont ugyanúgy funkcionálisan szemlélve a magyar irodalomnak „nemnépi” jelenségeit, íróit és műveit: felesleges ezek erőszakos lebontására gondolni; ők is különböző társadalmi osztályoknak jelentkezései, történelmi élményvilág folytatói. S az a kritikájuk, amelyet merőben esztétikai szempontok alkalmazásával a népi írók művein gyakorolnak, nem egyszer talán nem egészen meddő.

Nem ilyen egyszerű a kérdés akkor, amikor a népi írók műveiben jelentkező szociális, sőt politikai programokat vesszük szemügyre. Ezek egymástól ugyancsak eltérőek, — annyi a program, ahány író, sőt nem egyszer egy-egy író programja is végignemgondolt és önmagával is ellentétben áll. Ezeknek a programoknak szociálpolitikai és politikai részét éppen nemrégiben mérte le egyoldalú és éles megfogalmazással, tisztán a mai nappolitika kategóriáiban a legismertebb nevű magyar publicisták egyike. Erdélyi Józsefnél és Sinka Istvánnál a népi gondolatnak igen erősen faji megfogalmazását találja meg s talán valami olyasfélét, hogy a jövőre vonatkozó elgondolásaik mélyén valamiféle faji parasztállam lebeg. Viszont a népi írók éppen legpolitikaibb csoportjának elképzeléseiben felrója azt, hogy helyzetrajzukból is, a jövőre vonatkozó terveikből is hiányzik a zsidókérdés szemlélete és annak megoldása. Így Illyés Gyulánál, Kovács Imrénél, Féja Gézánál, Veres Péternél egyaránt. De ettől az egytől eltekintve a felsoroltaknak politikai programjai merőben eltérnek egymástól. Féja Géza valami politikai radikalizmust él és talál magához legközelebb állónak, Veres Péter egy kizárólagosan paraszt-Magyarország kolhosrendszerét; ennek összefüggéseiről nem is vitás, hogy az más kelet európai parasztállamokkal együtt melyik marxista világállamnak lenne alkotórésze. Kovács Imre talán nem megy át a marxista világállamba való betagozódásig, de az ő gondolata is egy paraszt-Magyarország, óriási kollektív gazdaságokkal, amelyek egyesítenék magukkal az orosz kolhoszok és amerikai óriásfarmok gazdálkodásának minden előnyét. Külpolitikai összefüggésekben ő is a környező népekkel, mint parasztállamokkal való összefogásra gondol, a „paraszt parasztnak nem vájhatja ki a szemét” előfeltevés alapján. Egyszerűen, egy internacionális parasztösszefogás gondolata tőle sem idegen, sőt mint vitathatatlan politikai realitás jelentkezik, noha vele szemben — gondoljuk — nagyon reálisan vitatni lehet azt a gondolatot, hogy a román, szerb, horvát, szlovák, ruszin, esetleg lengyel parasztság: nem fogja feltétlenül olyan magától értetődőnek találni a magyar parasztsággal, mint olyannal való paraszti összefogást.

A népi irány tehát sem Szabó Dezsőben, sem Móricz Zsigmondban nem tudta egyetértően és ellenmondás nélkül megfogalmazni a népiségnek, mint olyannak filozófiai lényegét: ugyanúgy nem tudott egységes szociális szemléletet és — ha már rászánta magát — politikai programot sem felvetni. Nem kérdéses, hogy nem is ez a feladata és a tárgya. Felvetett viszont kétségtelenül egy csomó problémát, amit a nemzet szellemi életének fel kell dolgoznia és meg kell oldania.

Hátra van még a népiségnek mint kultúraértékelési irányzatnak mérlegre való tevése.

Ebben az irányzatban kétségtelenül Németh László az, aki nagyobb összefüggésekkel dolgozik. Tételei között azonban sok a merőben vizuális értékű és érvényű. Így például az, hogy a kelet-európai választóvonalától innét egy csomó elhasználatlan népiség van, nagyon szép kép, de vajjon mit jelent az, hogy „elhasználatlan”? Feltétlenül „elhasználódás”-t jelent-e az, hogy a nyugati népek „népi erői” a magaskultúrába való „felszívódás” közben: „elhasználódtak”? Ha a kulturális alkotások feltétlenül kimerítik és „elhasználják” egy nép képességeit, akkor nem okosabb-e őt ettől a sorstól megkímélni? Illetőleg talán egy ténykérdést: akkor miért nem votják, cseremisz és egyéb rokonságaink a legnagyobb kulturális jövő elé néző népek, lévén az ő erőik kulturálisan legkevésbé „elhasználva”? Vagy talán népi őserők — ha vannak ilyenek — kellő felnemhasználása is ártalmas? Nagyon valószínű.

Ott van még Németh László másik gondolata a keletközép-európai népek egymással való kevertségéről, vér szerinti és kulturális rokonságukról, amelyekre ő egy ideális kultúr-Keletközép-európát építene, éppúgy mint Kovács Imre teszi azt politikai viszonylatban. A nehézségek, amik Németh László szociális elgondolásával szemben felvetődnek, valószínűleg analógok azokkal, amelyeket Kovács Imrével szemben lehet más sikon felhozni.

Végül talán ott van Németh László legszebb és legnagyobb igényű gondolata: a magyarság induljon neki a bennerejlő friss erők kibontása révén egy ugyanolyan látóhatárnak, mint amilyen felé a fiatal görögség indult. Azonban megismételhető-e a görögségnek az emberiség történetében *egyszeri* és még talán csak le sem másolható helyzete? Vagy ehelyett vegyük a másik, első pillantásra talán reálisabbnak ható némethlászlói elgondolást: a magyarság itatódjék át teljesen minden korok magas kultúrájának összegeződésével, s ebből az átítatódásból bontsa ki a maga remek java-alkotásait. Roppant igény, páratlanul heroikus lendületű vállalkozás. Még akkor is, ha leszámítjuk belőle, vagy akár hozzászámítjuk azt is, hogy ennek a vállalkozásnak egyesegyedül és kizárólag Németh László kell és szabad, hogy programadója, levezetője, megformálója és szervezője legyen. De akkor is: vajjon *melyik* az a kultúra, amelyikkel Németh László át akarja itatni a magyarságot? Ő bizonyára azt veszi az emberi kultúrjavak összegének, amellyel ő maga az ő páratlanul gyors és forróerejű autodidaxisa közben találkozott, s azt műveiben, főképp tanulmányi köteteiben összehordta. Ez az anyag azonban túlszubjektív. S még kevésbé heterogén volna mellett is szubjektív lenne, hiányozván belőle az egységes tárgyi világnézet. Németh László világszemléletéből a transzcendens elem majdnem teljesen hiányzik; ilyen értelmű kritikáját eddigi munkái, s szakadatlan mozgalmasságot mutató gondolatai még nem kapták meg.

Ugyanez áll más vonatkozásban Féja Gézára. Féja kedves gondolata és értékelési szempontja, amelyhez mindent viszonyít, az úgynevezett „ómagyarság”. Meghatározását eddig még nem adta. Összefüggéseit annál bőségesebben szórta szét háromkötetes irodalomtörténetében. Valószínűleg ő maga csodálkoznék legjobban, ha erről az ómagyarságról valaki összegyűjtené, mi mindent ért alatta: hol ázsiai, hol keletközépeurópai, hol mágikus, hol primitív realizmust, hol összetettet, hol egyszerűt. Ez az alapérték, amelyhez mindent viszonyít előbb-utóbb saját maga részéről is megvizsgálásra szorul. Éppen azért most nemközönséges írói készséggel, helyenkint mély és eredeti módon folytatja vizsgálódásait: szükségessé válik, hogy ómagyarság fogalmát mások is mérlegre tegyék, — kár volna, ha egy csomó zavaros anyag kerülne a magyar szellemi élet vérkeringésébe az „ómagyarság” fogalmával.

A kultúraértékelési irányzat híveinek még egy kellően meg nem vizsgált előfeltevése ez az állítás, hogy mennyiben kultúrahordozó és kultúrateremtő a nép.

Népi irodalmunk ezt sem tisztázta. Általában felteszi azt, hogy a nép, a népi lét: kultúra-teremtő. A magyar népre alkalmazva ez a gondolat úgy jelenik meg, hogy a magyar nép ősi kultúrkincseket őriz, ezeknek kifejlődési lehetőségét éppen a meglévő magaskultúra akadályozza. Mintegy azért nincs paraszti őserőből és ősi formaösztonökből kifakadó szobrászatunk és festészetünk, mert kizárólag a magaskultúrában jelentkező festészeti és szobrászati törekvésekkel törődünk s nem azokkal, amelyek a népben jelentkeznek. Ez a felfogás nem késik azt hinni, hogy egész modern festészetünket meg kellene semmisíteni s helyébe őstehetéseink munkáságát állítani, hogy az *igazi* magyar festészet és szobrászat abból nőjön ki. A kritikai felfogás viszont azt vitatja, hogy a magaskultúra már külön principiumokat jelent, az alkotásnak funkcionális és formabeli olyan tényeit, amelyek függetlenek az öntudatlan „népi” alkotóösztonöktől. Ezek a népi alkotóösztonök többnyire csak utánozzák a magaskultúrában általuk megismerteket, a magaskultúrából a népbe lejutott formákat és alkotásokat. Ezért van a népi művészetben valami iparművészetszerű mindig, — s alkotásai valóban mindenekelőtt iparművészetnek szolgáltatnak anyagot.

Az igazság valószínűleg itt is a két egymással szemben szegezett felfogás között van. A népi irodalom ennek megoldására is termékeny vitapontokat szolgáltat. E vitapontokon kívül nem lehet eléggé elismernünk és dicsőíteni azt, amit még ad: azt az ösztönt és annak sugározását, hogy népünket, a magyar parasztságot szeressük. Ha ezenkívül nem tud dönteni, hogy a nép faji képlete, vagy szociális vagy kultúrmorfológiai, ezt ne rójuk terhére. Azt se rójuk terhére, ha nem tudja megadni a népiségnek világmagyarázatban, szociális programmban, vagy kultúrmorfológiai kapcsolódásokban való összefüggéseit. Ez nem az ő feladata, — mindezt részben a magyar tudományos életnek, részben a magyar szellemi élet teljességének, részben a gyakorlati szociálpolitikának, részben magának a politikának kell megoldania. A népi irodalom dicsősége, hogy ennyi fórumnak adott ennyiféle termékeny indítást. Kevés irodalmi irány van, amely ennyiféle sugárzó irodalomkívüli hatást tulajdoníthat magának. És azonkívül annyi maradandó művet is, amennyit a népi irodalom!

Ijjas Antal

VÉGH GYÖRGY:

ÚJ VERSEK*

BOBSZÉKI NAPLÓ

Borszék, nyurga fenyőidet
Órnek tűzte az Úr nagy hegyeid köré
s felhőket borított reá,
csak hogy kárt ne tegyen benned a napsugár.
Prémes télikabátban és
lábzsákban vacogok tíz takaró alatt
s mindezt — július elsején,
mert van pajzsmirigyem, van bizony, tüsse kő!
Majd csak dundi leszek megint;
mindent összeeszem: birkagulyást, csuszát,
pezsgő borvizet víz helyet,
hogy megtöltsen ímigy rég lötyögő ruhám.
Tündér errefelé nem él,
annál több divatos pesti leányka jár
nadrágban s csicsereg-fecseg
sok tücsköt-bogarat, kedvesen-ostobán.
Borszék, béna rabod vagyok,
átkos pajzsmirigyem járma alatt nyögök
s zúgó börtönöm ajtaját
nem nyitja ki kulcs s bűvige sem talán.

AUGUSTE CORBILLE SZONETTJE

Ó, mennyi városom volt, hol egykor vígan éltem,
királyi hercegekkel vadászva szarvasokra,
míg őszök alkonyatján szelíden álmodozva
csudás tündérleányok szoknyáin üldögéltem.
Volt sólymom és brokátom és gyilkos, játszi mérgem,
múló lángokkal égtem, mint Isten csipkebokra;
hitvány pénzen vett álmom nem vitt a csillagokba;
hiába tündököltem, füst voltam lenge szélben.

* A költő „Viharok jönnek” címen készülő új verseskötetéből.

Hol vagytok hát, ti régi, ti zengő városok,
ifjúsággal merre, jaj, merre szálltatok?
Harangotok nem kondul, por lett talán a porban.

S most bölcsen üldögélek habos vizek felett,
alattam kincses tenger, fölöttem fellegek,
mert köd vagyok, ki hajdan szivárvány színe voltam.

MÉRT FÉNYESEBB A CSILLAG...

Mért fényesebb a csillag,
ha fölfelé megyünk?
havas hegyek tetőin
mért szebb az életünk?

A fenyvek nem felelnek,
a kő is néma mind;
a végtelen közel van:
szívünkben csönd lakik.

A csöndben elkerülnek
a titkos bánatok;
s ha fényesebb a csillag:
én is csak hallgatók.

Mit mondhatnék? fölöttem
mindent elmond az ég
— s a fenyves is lehajta
bozontos üstökét...

ANNI KÖLTŐJÉHEZ

Ó, hol vagy, élsz-e még, te méla ifjú,
ki Anniról daloltál annyi dalt —
mi van veled? tán elsodort a szélvész,
miként az orkán a gyengébb vihart,
vagy új szemek viháncos rabja lettél,
melyekben másként gyúl a félelem?
Örök szerelmet minek esküdöztél,
hogy tündökölj a megtört szíveken?
Ha szívesebben hálsz a csillagokkal,
hát csak kerüld erőst a lányokat,
nehogy szépséged lángra gyújtva őket,
éretted hasztalan lobogjanak.
Kerüld a lányokat s bámulj az égre,
a gyors Göncölszekér megszán talán —
maga mellé emel az égi bakra
s szállhatsz a hulló csillagok nyomán.
Szállhatsz a hajnal és az est ködében,
a véghetetlen úr bolygóival,

király lehetsz, hol Vénusz a királynő
 s honnan a Föld csak gyászos ravatal...
 Szállj, szállj és tündökölj ezer viharban,
 látod: jön már, jön már a fürgeteg.
 Szavad kemény villámitól az égbolt
 kapui már-már visszazengenek.
 Maholnap férfi vagy: mért kéne Anni?
 ábrándozásod tűzvész váltja fel;
 tegnap mégcsak szemérol álmodoztál,
 ma már a csókja, teste-lelke kell.
 Vihart akartál, hát ne féli a testtől.
 parázsba lépj, izmod acél legyen,
 sápadt szerelmed örvénnyel cseréld fel:
 a tűz nyargaljon át gerinceden.
 Égj és lobogj, mert elbukol különben
 és ember légy; eszmék hevítsenek —
 törékeny dallamod, lásd, eltanulta
 a jól igyekvő múzsafisereg.
 Mester légy hát, ne mindig jó tanítvány,
 kire könnyű ráfogni ezt meg azt:
 erős tüdővel is dalolhatod tán
 a csillagot, az őszt meg a tavaszt.
 A szívedet jegyezd föl verseidben,
 hiszen velőd van néked is talán —
 s akkor maga mellé emel az Isten
 egy késő ős lobogó hajnalán.

KELETI ABRÁND

Táncos-léptű illatos leányok,
 szagos-habos cseresznyevirágok,
 lótszát tűzve hullámzó hajukba
 fölneznék a magas csillagokba.

Ruhácskájuk fehér záporában
 sétálnak a hársak zúgásában,
 daluk régi, babonás zenéje
 belopakszik az alvók szívébe.

Arra mindig, mindig csak tavasz van,
 napernyővel ülnek a lugasban,
 s régi költők álmain borongva
 várnak egyre újabb alkonyokra.

Ó, ha egyszer is alkony lehetnék,
 kelet rajzos egén bolyonganék,
 szagos-habos cseresznyevirágok,
 táncos-léptű illatos leányok!

Végh György

VÁRKONYI NAGY BÉLA:

AZ ÖSTERMÉSZET KÖLTŐJE *

Szaporodnak a gyűjteményes verseskönyvek s a líra barátainak birodalma egyre nő. Érdekes feladat lenne, egyszer meghatározni korunk viszonyát a költészethez s rámutatni, mennyire fordított arányban áll századunk rideg anyagiassága, vészes önkívülete, csapongó bálványkeresése a líra képviselőinek merőben másirányú törekvéseivel. Az ösztön védekezése ez a megmásíthatatlan valósággal szemben, az örök emberi és isteni tisztaság lehellete a tények megdöbbentő világában. Ha majd egy elkövetkezendő békültebb világ irodalomtörténetírója számot fog adni a huszadik század első felének magyar irodalmáról, kétségtelenül liránkat fogja első helyen említeni: ezzel a gazdag költői természettel fogja bizonyítani, hogy a magyar szellem ebben a nyugtalan, minden szélsőségre hajlamos korban is tanúságot tett, ember- és életformáló erejéről. Különösen áll ez a megállapítás arra a költői generációra, mely nyomasztó irodalmi örökség árnyékában tette meg első lépéseit s most áll pályája deklarációján. A második nemzedék ez. Úgy nőtt fel, úgy érlelődött, mint az igaz gyöngy: szenvedések, nélkülözések és hiányok, testi és lelki depressziók, külső és belső gátlások közepette.

És mégis itt van. Kiverekedte nagykorúságát, feltárta lelke kincseit s a világkép, amit alkotott, egy új, szintetikus emberi eszmény talajából szívja életnedveit. Mélyen fekvő rétegeket, szunyadó erőket, századokon át lefojtott energiákat szabadított fel s vetett a felszínre. Életművének kereteit a nemzedékek folytonosságának törvénye szabta meg. Ez határozta meg kibontakozásának lehetőségeit, ez adott szárnyalásának újirányú lendületet, ez jelölte ki vágyainak, céljainak, küzdelmeinek irányát.

Ennek a lírai generációnak van Erdélyije, Fodorja, Illyés Gyulája, József Attilája, Mécs Lászlója, Szabó Lőrince s van egy keménykötésű Bartalis-fája.

*

Bartalis Jánost nem ismerem, életkörülményeire is csak műveiből tudok következtetni. De már első verseivel hozzáért a szívemhez. Hosszú külföldi tartózkodásom alatt a távolság desztillátorán át ízleltem egy-egy gyanta-illatú írását a kezembekerült folyóiratokból és számontartottam, mint olyan költőt, akire figyelni kell. Most, hogy életműve itt fekszik az asztalomon, bevaló, nem tudok vele betelni. Hetek óta olvasom. Úgy lépek be idillikus világába, mint az utas, akit egy lenyűgöző szépségű romantikus táj láttán valahol a világ egyik távol sarkában elfog a vágy, kiszállni a vonatból: saját ösztönömre bízom magamat.

Az erdőről hazatérő favágók csoda dolgokat beszélnek.

és rügyekbe szakad a fák hegye.

A nap mint piros máglyatűz, a madarak dalán hamvad el

A kérés tenyerű favágók mondták ezt nekem.

*Bartalis János összes versei: A mezők áldása. — Révai.

*Fizessen meg az Isten érle, nekik, jó becsületes emberek.
A nap mint piros máglyatűz a madarak dalán hamvad el
s levélbe fut a fák hegye. Fizessen az Isten ez örömért nektek,
szegény favágók!
Holnap kimegyek veletek én is az erdőre.*

(Az erdőről hazatérő favágók.)

Túlfinomodott, már-már alig ellenőrizhető lelki kultúránk légkörében úgy hatnak ezek az egyszerű sorok, mint egy tisztító meleg fürdő, vagy egy illó nedvekkal teli olajos kenet. Üdítik idegeinket s egyúttal lemossák rólunk civilizáció-álcás énünk egész kellék-tárát. Úgy állunk pőrén, átszellemülten Isten szabad ege alatt, mint a teremtés pillanatában: szemben az erdővel, a fenyvesek pátoszával, a rét virágaival. A hamsuni „Anyaföld áldása” ez, a „Mezők áldása”. Az egyszerű élet misztériuma.

Bartalis magányos ember. Benne még él valami a nagy remték önmegtagadásából. Tanárnak készült, de oklevelét az eke szarvával cserélte fel. Elzárta egy nemes faragású székely faládjába, mint erdélyi testvérei a kutyabőrt. Az újabb magyar irodalomban teljesen egyedül áll. Rokontalanul. Mesterek és követők nélkül. Esménye a természetben és az istenségben feloldódó, küzdő és bizakodó ember hitté magasztosult harmóniája. Biblikus kinyilatkoztatásainak szerény retorikájával úgy hat, mint egy ittfeljejtkezett ószövetségbeli próféta. Az élményt nála a mély emberi ösztönök közelsége jellemzi. Nem az összetett kultúrát mutatja fel, hanem az egyszerű életet. Az eredendő, ősi gyökereket. A lényegét. A lét megfoghatatlan titkát csodálatos áhitattal fürkészi. Szinte értelmet ad a megfoghatatlannak. Olyas valamit revelál, ami egy-két kivételtől eltekintve hiányzik a modern európai irodalomból. Tolsztoj csömörteli futása a polgári társadalomból éppen olyan távol áll tőle, mint Rousseau utópisztikus álomképe. Giono türelmetlen vágya az egyszerű élet, a leegyszerűsödés után tudatos, programmszerű. Bartalisé ösztönös. Inkább Hamsunra emlékeztet, vagy Gunnar Gunnarssonra, az izlandi őserdők vándorára és Topillára, a finn parasztlélek nagy misztikusára. A Fekete erdő néhány délnémet lírikusában is rátaláltam egy-egy távoli rokonára. Nála az ősi életformához való visszatérés nem menekvést jelent, hanem ösztönszerű hazatérést. Az ember és a föld szétbonthatatlan kapcsolatának törvényeire hallgat. Egyéni élete is ennek a törvénynek parancsát tükrözi. S ez több a leegyszerűsödés tudatos vágyánál, több, mert a természet bensőséges átélését, a mély, meghamisítatlan kultúra megbecsülését s az élet átöröklött, eredő értékeinek tiszteletét is jelenti.

*Mintha minden lomb integetne és megmozduinának
a mezőknek fűvei.*

Mintha minden virág kibomolna és folya az illat —

Úgy tetszik, mintha kezek nyúlának ki

az ágak közül és csak téged tisztelnének

és csak neked bókólnának.

Úgy tetszik, mintha nyelve támadna minden porszemnek

és olyan új, sohanemhallott hangon szólni kezdenének,

hogy megáll gondolkodásomnak folyása az ámulattól és

hideg zsibbadás fut végig tagjaimban, mert

minden csak téged dicsér és minden csak neked áldoz. (Reggel.)

Igy kezdődik Bartalis napja. Kilép falusi háza ajtaján s lelke megtelik csodálattal, tisztelettel, áhitattal. Az első ember állhatott így a természetben, ezzel a megdöbbenet odaadással. Az ő ösztönös életszerelme ez: a szépség, a tisztaság, a lét kifürkészhetetlen titkának alázatos imádata. Lassan, adagonként kell ízlelni ezeknek a verseknek fűszeres arómáját. Olyanok, mint a nemes bor: nem szabad egy hajtásra felhörpinteni őket. Gyökere, virágerdeje van ennek a költészetnek. Élnek rajta a színek, lélegzenek a szirmok. Bartalis világa olyan, mint a lét a teremtés napján, vagy egy távoli földrész a felfedezés pillanatában. Nincs ebben a lírikusban semmi keresettség, semmi mesterkéeltség. Az antik istenek jobbán ülhetett így a furulyás, a mesemondás ilyen közvetlen kitárulásával. Figyelemreméltó tulajdonsága s egyúttal érdeme, hogy nem keresője, hanem megtestesítője az egyszerű életformának. Közvetlenségének ez a titka, ez teszi, mint költőt, fogyatékoságaiban is rokonszenvenessé.

Micsoda fölséges tekintettel, romlatlan naivitással, hívő életbölcseccséggel jár-keel a természet érzéki gyönyöreinek birodalmában!

*Kereslek, Isten a földben, a virágban, a fában
és mindenütt megtalállak.*

Ez az én Istenkereső időm.

*Kereslek a fényes tavaszban,
az erdők virágos feje int: itt vagy.*

*Kereslek az esőben, a szomjas
vetések susogják: jelen vagy.*

Kereslek a fűben: érezlek, tapogallak.

Ez az én boldog istentaláló időm.

(Kereslek.)

Nemes, kiengesztelő, megbékítő panteizmus ez. Istent és világot, irreálitást és valóságot, ösztönt és értelmet, kiszámíthatatlant és végest ölel egybe. Itt, amikor ilyen sorokat ír, elemében van a költő, maradandót alkot és meggyőz; ha „mindennapnak a ruhája és a lelke”, amit leír. Plasztikus természetlira az övé; virágok, állatok, tájak és kicsiny köznapi dolgok dicsérete. Ahová lép, mindenütt Istennel találkozik: a lét örök áhítatával. Dómja az erdők kupolája, oltára a sziklakő, melyen lepihen és orgonájának sípjában rigók és harkályok énekelnek. Nem az előadás, a közlés pedagógiai módszerével győz meg, hanem a primitív szemléltetés egyszerű eszközeivel: él és megnyilatkozik, akár a nap, a csillagok, vagy a természeti erők. Bensőséges, szoros kapcsolata az elemekkel, az érzéki világ jelenségeivel, innen ered. Szinte feloldódik, elvész a dolgokban; léte, jelenvalósága csak arra jó, hogy visszatükrözze a mindenség titokzatos értelmét. S minthogy érzéseinek tisztasága, törekvéseinek őszintesége nem tűri el a bevett formák köntösét, maga teremtí meg stílusát, egyéni ars poeticáját, a kifejezés eszközeinek sajátos alkatát. Nem híve a kiművelt, bonyolult művészi szintézisben kialakult verselésnek. Saját esztétikája van: a józan expresszionizmusban kiteljesedett prózavers. *Bartalis* verskompozíciója teljesen új, egyéni, önálló. A szabadvers modern képviselői között nincs hasonmása. S ez természetes: a prózavers mint forma, mint a költői gondolat- és érzésvilág megnyilatkozásának eszköze, ellentétben az ütemes műalkotással, már eleve magán viseli a benne kitáruló egyéniség megkülönböztető

jegyeit. Enélkül nincs létjogosultsága. Csak így érthető meg, hogy a költői élmény-formáló ereje a szabadvers minden valamirevaló képviselőjénél állandóan új, eddig ismeretlen változatában jelentkezik. *Walt Withman* az amerikai óserdők és modern gyárkoloszsusok ritmusába öltöztette mondanivalóját. *Füst Milán* komor plaszticizmussal, képeinek szélesmedrű áradatával, hömpölygő sodrával lepte meg az olvasót. *Kassák* expresszionizmusában a tettvág, a forradalmi lendület határozza meg a szavak lüktető helyzeti energiáját. De nézzünk szét a szabadvers többi magyar művelője között: *Gellért Oszkár* a huszadik század lázas, nyugtalan ritmusát adja, *Kosztolányi* prózaverseiben is csupa zene, *Raith Tivadar* metafizikai elvágódás fűti, *Szabó Lőrinc* itt is a statika, a mérnöki konstrukció eszközeivel dolgozik. *Bartalis* egyikkel sem rokon. Nála a verskompozíció néha már a prózában való teljes feloldódást jelenti. Stílusa: egyszerű, biblikus emberi beszéd, amit a szavak illata, színe, mámora s az eredeti élmény közlési módjának közvetlensége tesz költészetté. A forma, amit saját használatára alkotott, hiteles kifejezője emberi és költői alkatának. Egyetlen, örökkön visszatérő gondolatritmus tartja össze versének szerkezetét: a leegyszerűsödött ember szelíd, kiengesztelő áhítata.

*

Néha azonban csiszolatlan a kő, faragatlan a fa, amit kezünkbe ad; darabos, nehézkes. A prózában való fenntartás nélküli feloldódás olykor már-már a pongyolaság, a hevenyészetség, a műgond hiányának jeleit mutatja. Ilyenkor előfordul, hogy egy-egy monumentális ívelésű képe megtörik, szétfoly, mintha nem lenne folytatása. Porladó mészkövet kever a bazalthoz. Kötete végén egyszerű szonett-próbálkozásokat sorakoztat fel. Ezt nem tartjuk szerencsésnek. Érdekes kísérlet, de nem művészi alkotás. Egy közepes tehetségű lírikus évekkal ezelőtt meghonosította nálunk a rimtelen szonettet. Valamelyik jóakaró kritikusa ebben dicséretreméltó törekvést látott s a különcködésből érdemet kovácsolt. Az efféle felfogást nem osztom. S ami a szonettet illeti, a Bartalisé sem. A klasszikus versformát tiszteljük meg mindenkor a neki kijáró szigorú következetességgel. Lényegesebb hiba *Bartalishnál*, hogy néha átlépi a maga alkotta kereteket. Különösen szembetűnő ez, ha kozmikus szárnyalása elragadja képzeletét és önmagát állítja a világegyetem középpontjába. Ilyenkor elvész lába alatt a talaj; a meghitt környezet, a mező, a rét, a fenyvesek békítő pátosza s a dolgoztól való túlságos ellódulás szertelenné, mértéktelenné teszi:

*Az én dalom túlharsog minden nappali zajt
és elnyom minden más éneket.* (Im, én beszéltem.)

Az ilyen és hasonló kitételeknél nem azonosítjuk magunkat a költővel. Új verset lapozunk föl, hogy újra elmerülhessünk az igazi Bartalisban, aki „a világ borát” őrzi, „hogy a tolvajok el ne lopják” s látja, amint az ősz „arany pénzeket” hullat a fákról a szomorú költő örömére. Nincs hibátlan, megsebezhetetlen költő s *Bartalishnak* sem kell szégyenkeznie azon, ha őszintén felfedtük gyenge oldalát. *A mezők áldásához* a konkoly is hozzátartozik.

Érzi ezt maga a költő is s bár a költészet nem helyhez között valami, mégis megbékülten olvassuk eleve küldött izenetét:

Ne bántsatok.

*Bartalis falun él
és kenyeret keres.*

Kaszál, kapál, fúr, farag.

(Ne bántsatok.)

*

Bartalis János 1893-ban született, tehát ebben az évben tölti be az ötvenet. Ha normális időket élnénk, meg kellene rendezni tiszteletére a régen esedékes Bartalis-napot. Nem Erdélyben: itt, Budapesten. Amit azonban így sem lehet tovább elodázni: meg kell határoznunk a költő helyét irodalmunkban. Elvégre eredeti egyéniségről, nemesötvözötű, kivételes tehetségű lírikusról van szó. Az az érzésem, hogy szerénységének tudható be, hogy nem értékelték eddig azzal a figyelemmel és megbecsüléssel, ami feltétlenül kijár neki. Még az erdélyiek is eldugdosták egy kicsit. S hány „östehetség” égett el közben a népszerűség komisz máglyáin!

Bartalis népi költő. Ez nem lehet vitás. Népi ember, a szó nemes és tiszta értelmében. Bizonyosra veszem, hogy sem *Erdélyi*, sem *Illyés Gyula* nem fogják restelni társaságát. Nem vagyok híve az osztályozásnak s ugyanígy rosszallom, ha élő kortársainkkal kapcsolatban lépésről-lépésre az „elsőség” és „nagyság” kérdését fitogtatjuk. A költő világa: élő organizmus, külön lét, szuverén birodalom, mely csak saját törvényeinek engedelmeskedik; helytálló képet csak úgy adhatunk a költőről, ha kihagyjuk értékelésünkből az osztályozás és összehasonlítás szempontjait, ha leoldjuk lábunkról a bevett esztétikai módszerek saruját s elfogulatlan, ösztönös kereséssel indulunk neki az elének táruuló gondolat- és érzésvilágnak. *Bartalis* megértéséhez is ilyen közeledésre van szükség. Hogy mindennek ellenére mégis beosztottam a népi költők táborába, ennek egyszerű magyarázata van: ha már meghúzták a választó vonalat urbánusok és népiek között, akkor legalább legyünk következetesek. *Bartalis* helye az utóbbiak között van. Nem született vezérnek, szervezőnek sem, hanem arra, hogy saját élete példájával igazolja a haladásra elszánt, újöntudatú magyar nemzedék törekvéseit. Művének néhány szép alapvonására már rámutattam. De van valami a verseiben, amit ezeknél is többre taksálok, ami alátámasztja róla alkotott felfogásomat: hűségét a föld ninestelenjeihez, az eke és a rög kérgestenyerű parasztiához, erősen kidomborodó szociális érzékét s főleg saját sorsának példaadó szimbólumát: a paraszti-népi sors tényleges vállalását. Itt nem lehet és nem szabad különbséget tenni a költő álomvilága és egyéni élete között: ezeket a versek a költészet és valóság csodálatos harmóniája szülte. A szocializmus itt tényleg emberszeretet. Ismét egy versét idézem:

A seb:

a föld sebe.

A sötétség:

a mezők sötétje.

Elbírní, Uram, adj erőt.

Most elszállunk idő előtt.

A világnak
 tűrő terhét mi hordjuk
 s a vér s a könny
 nekünk adatott — tudjuk.
 Századok pusztaságán,
 elhullni kicsi barázdán. (A kicsi barázdát ne feledd.)

Mennyi nemes aszkézis, alázat, emberi nagyság, önmegtartózkodás; s a hűségnek milyen megkapó beteljesedése néhány sorban! Aki így ír s egyúttal eszerint él, jogosan beszél az elnyomottak fájdalmáról; az hivatott kézzel tárja fel a föld sebeit. Ezért népi költő *Bartalis* s ezért ösztönösen és mélyen magyar. „*Eljöttem a falusi emberekhez, hogy a falusi emberekkel egyféléképpen szóljak hozzád*”, írja egyik szép versében. Dacos, kemény sorsvállalás ez. Ime, egy költő, aki a szegényekkel él, velük érez s akinek olyan szövetsége van a néppel, amit semmiféle programmal nem lehet megvásárolni: csak közös sors és verejtékes munka árán. *Bartalis* szerves tartozéka a földnek. A sziklák és tengerszemek mozdulatlanságával áll a táj, a természet kellős közepén. Nála nem póz, nem érdemet váró profétáskodás, ha a mezők láttán ilyen gondolatokat talál a lelkében:

Mező: sokhúrú, sokvirágú hárfa.
 Játsszom rajlad.
 Engedd elénekelnem a halkatallant.
 Kivernem a milliók dalát.
 A földön milliók küszködnek, véreznek,
 mélyen, legatul, alant,
 míg fenn a magasban a csodák történnek.
 (Mező: sokhúrú, sokvirágú hárfa.)

Bartalis hősei tényleg „a föld vívói, a mezők bajnokai, az Isten napszámosai”. Van néhány verse, mint az „*Életsors*”, „*Az én hőseim*”, a „*Megszállottan dolgozunk*”, a „*Minden mezőknek fia*”, vagy a „*Búza, szénaországban*”, ahol a paraszti életnek szinte klasszikus hitelességű apoteózisát adja.

Rákárhoztam magam a legnehezebbre.
 A bús földből
 magam verekedtem ki, ami kell. (Életsors.)

Igen: ez is életsors, örökérvényű beteljesedés. S mennyivel tisztább, meggyőzőbb, reményteljesebb és hasznosabb annál a megdőbbentő életnél, amely felsodorta a nemes himporú mezei pillangót Budapestre s elégette lelkét a vakító fényű hatalmas ívlámpák alatt. *Sértő* Kálmánra gondolok.

Bartalist szeretni kell és becsülni, mert minden szava szeretetre és megbecsülésre tanít. Szocializmusa a munka tiszteletének és vállalásának példaadó szintézise. Sohasem követel, nem méltatlankodik, nem lázong. Még legkomorabb perceiben is kiengesztelő s reményteljesen látja a jövőt:

Ó, kenyér: fekete áldott sár,
 könnyel és vérrel dagasztott honi rög.
 Kivirágzol mindenha,
 bárha kopáron alig hullsz ölünkbe.
 Kivirágzol — áldott kenyérfa. (Kivirágzol...)

Nem volna teljes a költőről felvázolt kép, ha megfeledeznék azokról a verseiről, amiket az idegenbeszakadt trianoni sors váltott ki a lelkéből. A magyar irodalom mindig kétféle módon védekezett, ha külső, vagy belső nyomás érte: felkeléssel, vagy termékeny passzivitással. A *Kossuth-Széchenyi* szembeállításnak a költészetben a *Petőfi-Arany*, vagy a *Petőfi-Vörösmarty*-képlet a megfelelője. A húsz esztendő érdélyi várakozásban *Reményik* és *Bartalis* jelképezték ezt az örök kétarcúságot. Mindkettő a maga módján védte a fajtáját. *Reményik* villámokat szórt és lángnyelvű pallost emelt az égnek; *Bartalis* a földbe vájta lelke fájdalemát és a gyökereket óvta a féregtől. Építő gyűlöletre tanított: munkára. A türes mély értelmét tudatosította:

A Munka: már Hit.

A véres küzdelem: Ahítat.

Szent vágy mely mindent álitat.

*Elérni a láthatatlan glóriát,
mely szívünket fényli át.*

(A mező és én.)

Tompa Mihály szelíd allegorikus hangja ez, de mélyebb, földhöz kötöttebb. Fohász és gyógyír egyúttal. Az indulat nála: ima, reményteli könyörgés. Verseinek olyan hatása lehetett Erdélyben, mint a távoli napsugár-ígéretnek: felhők mögül csillantotta meg biztató melegét. A hit magvát ültette el a megsibbadt székely lélekbe:

Fecskefüre vér hullott.

Mező! ne hagyd el vándorod.

Virrasztok álmaid fölött.

A kétség-éjben nagy

nyugodt szivedre borulok. (Mező! ne hagyd el vándorod.)

Az ilyen imába temetkezett vágy mély gyökereket ereszt. A lélek jobbik fele mutatja itt arcát, s a mag, amit elvet, jövőbecsírázó, mert egészséges, józan magatartást inaugurál. Nem megalkuvást, hanem bölcs és termékeny mérsékletet: magyarságot.

S had álljon itt befejezésül egyik felejthetetlen versének négy utolsó strófája: minden magyarnak szóló bölcs tanításával:

Most e komor égbolt alatt

Lelsz-e te, szegény reménysugarat?

Minden ott maradt, oda át,

Fa, erdő, csillag és virág.

Mult, Jövő, Népek, Világok.

Mint bús tenger, a lelkem háborog.

Új világ, új sors, új ember.

Magam életén kezdem el.

Magam munkája-küzdése,

Lesz az időnek szellem-vetése.

Az út, amerre haladok —

Zengnek, zengnek testvérdalok.

„Mindig új, mindig kezdeni.”

De nekünk e sorsot kell tölteni.

A vak időben, században

világítani magunkban.

(Világítani magunkban.)

Várkonyi Nagy Béla

LÁT SZAT É S VA L Ó S Á G

ARRÓ L AMI VAN É S AMI NINCS

Hogyan lehet megvédeni egy racionalista álláspontot irracionális tétellekkel, példát erre is az a kor szolgáltatóit, mely a fogalmakat végleg összezavarta. Az emberi haladást, a tudatos rendezést, a társadalmi szervezést, a tervszerű gazdálkodást, a szigorú közösségi morált sokféle párt írta zászlójára, de következetes elhatározással azok vallották, akik hittek az észben, irányító erejében és csak olyan ítéleteket fogadtak el, melyeknek indoka akár ismert, akár még ismeretlen észszerű okokon nyugodott. Számoltak vagy nem számoltak az ösztönnel, mint létezővel, az emberi lélek irracionális mozzanataival, az egyéneken, az osztályokban, a népekben az érdekek, a kitűzött célok előtt fellobogó szenvedéllyel, de akaratuk, tudatos elhatározásuk, morális öntudatuk dolgaiban, értékelésükben és értekeiket megvalósítani igyekvő cselekedeteikben nem fogadták el alapul.

E racionalizmus már szinte az előítéletek, a szabályok merev rendszerének tűnt fel, s így érthető, ha a vak ösztönösséggel rohanó álromantika felborította az egészet és a kor eszmeáramlata a másik végletbe lendült. Nem érthető ellenben az, hogy a munkásság, mely osztályöntudatát a legszigorúbb racionalizmusból nyerte, most hanyatt-homlok hagyja el a gondolkodási forma bástyáit, mert előítéletek, megmerevedett szabályok kezdtek a falak közé ékelődni; és az irracionalista filozófák is rámutattak néhány olyan dologra, melyek szemléleténél messzibb, szélesebb körű igazságokra döbbenhetett rá az ész. Persze megint az ész, mert az ösztön nem ismer meg igazságot, csak dolgokat és közvetlenül az élet áradását. A szintézis helyett, melyet a munkásság gondolkodóinak létre kellett volna hozniok e két forma közt egy magasabb rendű gondolkodási formáért, a racionalizmusnak fordítottak hátat. Azonban mindezt anélkül, hogy racionalista céljaikat feladták volna, melyeket csak részben öntudatuk, nagyjából már kidolgozott pártprogramjaik és jel-szavak őriztek meg számukra. Ez adja meg az ellenmondást, mely újában e célokra törő cselekedeteik és elméleti indoklásaik közt fennáll.

Ismeretes, hogy a polgári törekvések, racionalista érdekcsoportok elhatárolása is egyre inkább irracionalista elméletekkel, ösztön-megzalmakkal történik s mi egyőbnek tartjuk annak a néhány írónak megnyilatkozását, (Magartartás, 1943) akik ugyanezen ösztön-alapokon igyekeznek csoportokat kialakítani a munkásság körében, bár szocialista célkitűzésekkel. Korunk az ösztönösséget úgylátszik, osztálykülönbség nélkül, megváltó fogalomnak tartja. Mi más lenne az alapja annak a rendszerezésnek, mely megkülönböztet: munkásíró és munkásságnak író író. Ennek megfelelően munkásírodalmat és munkásságnak szóló irodalmat.

Eltételezve attól, hogy bizonyos gyakorlati célok elérésére átmenetileg bizonyára lehet ilyen kategóriákat alkotni és ezeket erőszakosan megtölteni írókkal, az egész kategória-alkotás irracionális alapja kitűnik az elméleti indoklásnál. Nyilvánvaló az is, hogy az az író, aki valóban (és nem a csoportosítók elgondolása szerint) a munkásság írója, magasabb értéket képvisel, mint az, aki adódott helyzetéből éppen munkásíró. És a munkásírónak sem lehet más célja, (osztályöntudatából kifolyólag, de egyénileg is, mint írónak) mint egyszer éppen a munkásság írójává lenni. Ha már az értékek nivellálását szocialista oldalról kezdik meg, hogyan állítják szembe a maguk értékeit az egyre inkább irracionális szálakkal összefűzött polgári csoportok ösztönösnek mondott értékeivel?

Ha e kérdésben a Magartartás írói nem foglalnának el elvi álláspontot, és csak gyakorlati követelésként állítanák fel kívánságukat, mely méltányos, hogy a munkásság körében irodalmi téren is tudatos szervezkedés kezdődjön, melynél elsősorban (de a kizárólagosságot racionalis elmélettel semmiképpen nem tudják eleve bizonyítani) munkásírók jus-

ának szóhoz és részesüljenek a munkásság támogatásában. Ennek elvi kifejezésre juttatása fogalmakat homályosít el; és nem ők tartják-e veszélyesnek a munkásságra nézve a fogalmak leszűkítését és homályba burkolását. Látják, hogy e kérdésben a Szociáldemokrata párt politikai és eszmei vonalán van a baj; s ha megkötöttséget éreznek e párttal szemben, s nyílt támadás helyett kerülő úttal próbálkoznak, e jelentős probléma megoldásában mégsem vállalkozhatnak olyan elvi következtetések kimondására, melyek túihaladva e vonalon, hamis ítéleteket állítanak az író és a társadalom viszonyáról. Még tovább mutat az az áruló jel, hogy felhozott panaszaik nemcsak a munkásközösségre korlátozódnak, de ráolvashatók a haladó szellemű polgári írók és a polgárság viszonyára is.

Végleges megoldása, mint minden társadalmi kérdésé, egyszerre valósulhat meg elméleti és gyakorlati téren; s hivatva van tisztázni e hamis útra terelődött viszonyt egyrészt író és közönség, másrészt író és pártvezetők között. Az író, mint a társadalmi tudat kifejezője, az eszme, a történet és emberi viszonylatok kifejtésével az adott formák és meghatározott keretek között is utat nyitni igyekszik eszme- és értékrendszere tisztább és igazabb megvalósulása felé. A pártember sokszor nyomós okokból e keretek közt marad; a tömeg egy része, mint a szocialista írók is tapasztalták, e tudatos haladásban lemarad eszményei és sajátos formái mögött; ha egyáltalán képes haladásra, vagy bármilyen közösségi jelentőségű mozgásra, inkább a pártemberek, s időnkint kisebb, vagy éppen elenyésző mértékben az író vezetésével teszi. Ezért az írók és a pártemberek közötti ellentét mindig tudatos és éles; megegyezésük (ha egyszer létrejöhetne anélkül, hogy az írónak arccal a párt felé kellene fordulniok) lényeges változást idézne fel a társadalom létében és tudatában. Az üzleti és a politikai-szellemi reklám erőszaktevés a társadalmon, és nemcsak a polgáron, hanem a munkáson is; s minthogy e reklám szinte kizárólag polgári vállalkozásokat hirdet, a munkásság magatartását zavarja meg legjobban; másrészt érdekek- és párt szempontokat hirdet, ezzel megosztja és megrontja a polgári közgondolkodást. Ha tehát a polgárság zavaros értékítéleteivel a párt és az üzlet körül felvonuló írókat válogatja ki és a munkásság jóadag öntudatlansággal, a reklám és más befolyások hatása alatt követi, akkor a szocialista írók alaposan melléfognak arra való igyekezetükben, hogy a munkásság elfordulásának okát általában és különbségtétel nélkül a polgári írókban találják meg.

Munkásirodalom nincs, panaszozzák fel az írók, értve ezalatt, hogy kevés olyan munkás van, aki ír, vagyis irodalmat ír.

Van ellenben polgári irodalom, mondják. Vádjuk valóban jogos, ha számbavesszük, hogy üzlet és párt azokat az írókat támogatják, akik az általánosan kelendő eszméket és izgalmakat gyűrik, vájkálják, faricakálják írásaikban. Az irodalom azonban nem esztétika, vagy nemcsak esztétika, hanem a társadalmi tudat magasfokú kifejeződése. És minél tisztább, erősebb, nagyobb jelentőségű, és távlatot nyitó, annál értékesebb, annál igazábbban irodalom. Megvizsgálták-e a Magatartás írói, hogy azok, akik e meghatározás szerint is művészei az írásnak és gondolkodásnak, milyen viszonyban állnak a párttal, az üzlettel és a közönséggel? Az írók közti lázas válogatásban a munkásság nagy általánosságban követi a polgárságot és a reklám tanácsait, de csak ha éppen adatot akarunk megállapítani, ki kell mondanunk, hogy viszonya e nagyokhoz erősebb s talán mélyebb is, mint a polgárságé. Az üzlet és a párt azonban a maga útján fut, tekintet nélkül ezekre a tőle idegen szempontokra. De a közönség helyzete olyan értelmű, hogy egyrészt maga határozza meg kiszolgáltatottságának fokát, másrészt kényszerítve van. Itt, elméletileg, a munkásság megint nagyobb lehetőséggel rendelkezik, mert olyan belső feszítő ereje van, amilyen a polgárságnak a maga megosztottságában, — még ha radikális reformpolgárság is bármely eszmeáramlat terén, — nem lehet; a munkásság öntudatában ugyanis a maga nevelése, szellemi felépítése szoros összefüggésben van a maga világának és rendszerének felépítésével, s viszont; ez a szükségszerű korreláció, bármilyen terhet és felelősséget jelent, fel nem oldható. A valóság és a tények azonban azt mutatják, hogy a polgárság belső feszültsége gyakran eléri, sőt meg is

haladja a munkásságét. Oka csak részben rejlik a polgári osztály aránylagos függetlenségében és nagyobb anyagi lehetőségében, nagyrészt a munkásság öntudati zavarában. Másként nem magyarázható, hogy a piacra dobott vegyes irodalmi termékeket, az egészen kéteseket is — és nem is mindig az olcsóság szempontjából, — nagyobb részt a munkás-tömegek (és nem kizárólag a szervezetlenek) halásszák ki. Komoly munkásszervezeti belügy az a kérdés, hogyan lehetne könyvbarát munkáscsoportok, munkás könyvkiadás és könyveladás megteremtésével, előadásokkal, vitatülésekkel fejleszteni a munkásöntudatot, a kritikai és önkritikai érzéket, hogy biztos tájékozódásra legyen képes a zavaros mindennapokban. Hogy ugyanezek a problémák és szükségességek polgári oldalon is fennállanak, csak azt mutatja, hogy nem elszigetelt jelenségről van szó, hanem általánosról, s a munkásság ebben sem vonja még ki magát a polgárság befolyása alól.

A polgári író is a társadalmi tudatot fejezi ki polgári terminológiával és színezettel; s minél tökéletesebben fejezi ki e tudatot, annál jobban közeledik a munkásság írói felé, akik szintén a társadalom és az emberi viszonylatok mélyére látnak; hangjuk, színezésük, terminológiájuk más. A pártmemberek ez utat, ha megieszik, mindig csak kívülről jövő indítékokra. Az egyének megrekedhetnek, morális és öntudati zavarokba merülhetnek, a társadalmi mozgás iránya azonban nem változik. A közeledés nem jelent találkozást. A Magatartás írói megkíséreltik a találkozás lehetetlenségét elvileg is kimutatni. Elményközösséggel és élményidegenséggel magyarázzák. Azt mondják, hogy azok az élmények, melyek a munkásságban közösek, idegenek lévén a polgárságban, a polgári író a munkásság lényegéről soha igaz vallomást tenni nem fog. Ha ez így igaz, és az élményidegenség abszolút lenne, akkor az a tény is hazug, hogy a munkásság polgári keretek közt nő a maga sajátos formái felé. De nyelvi és értelmi közlekedés is lehetetlen közöttük. Ehhez a távolsághoz pedig a hottenották élménytávolsága elenyésző. Felfogasukból, tételükből ez következik.

hozott a valóságban racionálisan értelmezhető, logikusan megmagyarázható ismereti, tapasztalati, élmény- és érdekelletét áll fenn közöttük, mely azonban ugyanannak a történésfolyamatnak két oldala. Ha a két-féle élmény idegenség és nem racionális értelmű ellentét, azok a munkásírók, akik elmagyarták a munkásság eszményeit, vagy minden élményközösségük ellenére sem jutottak el odáig (vannak ilyenek!) és üzlet és part joraszatagjain fejtenek ki politikai és irodalmi tevékenységet, szintén a munkásirodalomhoz tartoznak. A Magatartás írói tiltakoznak. Ellenvetésük lenyege, hogy ezek az írók nem a munkásságnak irnak. Mit jelent a munkásságnak írni? Nyilván eszményeiket, hitüket, morális erejüket, osztályienyegüket, emberi értéküket mind sokoldalúbban kimondani, növelni és aporni. Jól mondják a szocialista írók, hogy ez nem azonos a politikai szólamokkal, s ha a munkásság irodalma ezzel is kezdődött, ma mind mélyebben, mind inkább a lélek, az élet, a küzdelem sorsszerűsége jut kifejezésre egyre tisztábban, mind nagyobb összefüggésekben. Ez az ábrázolásban való elmélyülés azonban általában jellemző a mai irodalom egészére. Ha pedig ok a munkásirodalomból olyanokat zárnak ki, akikkel nem az élmények, hanem az eszmék terén kerültek szembe, ez élményterület abszolút meghatározó voltára nem építhetik ugyanezt az irodalmat. Marad a munkásságnak szóló irodalom, a munkásság irodalma.

Tisztára társadalmi csoportokat választanak szét irracionális elemekkel. Indoklásuk és elméleti megalapozásuk az élet és az alkotás legmélyebb lelki lényegét, az élményt érinti.

Kész művek, írói alkotások, megnyilatkozások vizsgálatánál azt látjuk, hogy azokat az élmények, belső tartalmak, szemléletek társadalmi hovatalossága szerint csoportokra oszthatjuk (s bizonyára minél több és sajátosabb jegyet veszünk fel, annál kisebb csoportokra, egészen az egyéni különállásig). Ugyanígy írókat is csoportosíthatjuk. Ezt a tapasztalati tény, mint általános, elméletileg bizonyított tételt állítani hamis és veszélyes. A Magatartás írói ugyanis megfordítják, s nem mint valószerűség alapján következtetnek kész művekre és kialakult írói jellemekre,

hanem a majdan kiforró írókra és megírandó művekre vonnak le végső következtetéseket a társadalmi honnanvalóság szerint.

A tapasztalás, az ismeretszerzés, a megfigyelés, a következtetés, a rendszerzés, a tipusalkotás az ember racionális működései, melyek alászállva az élményt egészben vagy részben kitöltik, s nagyiából következtek is az osztályhelyzet adta vonalon; ennyiben az élmény irányvát is sejtetik. Maga az élmény azonban nem ilyen egyszerű halmozódása az ismeretnek. Irracionális származék; a kölcsönös egymásra hatásból áll elő az egyén és a valóságos, vagy részben már képzeleti környezet között az idő és a tér olyan sűrítettségével, mely a racionális értelmezés számára a történés teljes zavarodottságát jelentené. Az élmény eleven mag; évek és mérföldek távolában lévő dolgok és események, jellemek és érzelmi állapotok, meglátások és sejtelmek olvadnak egyszerre össze egy eleven magban kifürkészhetetlen törvények szerint. E sűrítettség, e feszültség minőségi változást is jelent az egyes élményalkotó elemekkel szemben.

Az élmény nem egyszerű átélése valaminek. Az élmény alakítás, bonyolult vonatkoztatás, hatás; az egyénben örökké aktuálisá lett cselekedet. Rengegét dolgot lehet átélni, anélkül, hogy ez önmagában élményt jelentene. Talán soha, talán csak hosszú idő múlva valami más dolognak az érintésével lesz azzá. Az élménycsoportok, különösen a döntően meghatározó élmények köre maga az egyéniség, mely mindig minden átélésen, tapasztalaton, tudatos lelki működésen keresztül megmutatkozik. Az egyéniség szabad szükségyszerűsége rejlik az élmény irracionális meghatározhatatlanságában.

A polgári környezetben élő író a valószínűség szerint elverte osztályva életérzésének és öntudatának döntő élményeit. Ha a kivételek nagy száma — polgári író a munkásság eszményei mellett, munkásírók különböző romantikus polgári csoportozatokban — nem bizonyít, pusztán a lehetőségük mélyebb betekintésre kötelez. Mi volt a döntő élménye, kérdejük. A fürdőszobás lakás, az anyagi és kulturális színvonal, a hivatali munka biztonsága, az önbecsülő úriosztályhoz tartozás, mindez, melyet már serdülő korában élvezett, sejteti az élmény természetét. Nincs azonban semmi, ami kizárólagossággal mondaná ki, méghozzá előre, múltját; de nem lehet egy ember életét, mint történés-folyamatot, annóra szétbontolni, hogy lássuk, mi hatott rá, hogyan, mikkel került és milyen viszonyba, mi volt a tudatában; és ha lehetne, akkor sem tudjuk e történés pontos arányait, a hatások irányvát és erejét megmérni és ebből meghatározott ténveket kikövetkeztetni. Minden dolog önmaga ellentétét is jelenti. E szinte megnevezhetetlen dolgokban alig lehetne megmondani mikor csap át valamelyik egy magasabb értékű minőségbe és adott pillanatban hogyan kell azt értelmezni. A munkássors velejárói, a bizonytalanság, munkáiának szinten aluli értékelése, az ember voltában való megbecsülés hiánya, olykor bérharcok és pártviták tüze, túlfeszített munka és ugyanekkor e munka lenézettsége, alsóbbrendűségi érzés az osztályhelyzethez kifolyólag, sem zárják ki eleve és kizárólagosan az egyén menekülését ép a polgári ideológián és életcélokon keresztül.

Nincs más, mint kész művein, morális állásfoglalásán, akaratí megnyilatkozásán, tudatos célkitűzésein mérni le az író és embert. Az irracionális élmény nem választóvíz a társadalmi csoportok különválasztására. Az asszimilációs vita, mely a polgárság keretében nének és fajok kategóriái körül folyik, példa lehetett a Magatartás írói előtt, hogy ugyanazt az osztálykategóriákra is kiterjesszék; asszimiláció pedig nincs, állapítják meg az élményre hivatkozva.

Az asszimiláció ugyanúgy, mint a polgári kategóriák közt, nem törvény, de van. Nem lehet rá építeni, de lehetőségét elzárni nagy adag elfogultság és felelőtlenség.

A polgári író ne írjon a munkásságról, mert nincs vele élményközössége? Igazabb lett volna a tapasztalatra, az ismeretekre, a szemléletmódra, az eszmények külsőséges átvételére hivatkozni. Itt pontosan követni lehet azt a vonalat, hol érinti a munkásosztály lényegét, s hol tér el attól. „Kényelmes karosszékben” írni olyanról, ami nem tapasztalat, a fantázia kérdése lehet, de az ilyen fajta fantáziálással a mai regény

sem mire sem megy. De ez — és ezért kerestük a kérdés nyitját, — nem olyan tétel, mely az irodalomtól teljesen független tényekre mutatna, s mint ilyen csak a polgári írót kötelezné. A mű, az igaz alkotás követelménye, hogy az író azt írja, ami élményeit valóban kitölti s tapasztalat, ismeret és átéltség segíti hozzá. Azaz őszintén írjon. Nem a képzelet kizárásáról van szó, hanem az alkotás érdekében való megszorításáról. Ha ez a követelmény a mű követelménye, az alkotás szabálya, kötelezi a munkásírót is. „A polgár ne írjon négekről.“ A munkásíró jobb helyzetben van? A közös sors, tapasztalat és átéltség mellett is megtörténhet, hogy műve csak olyan értékű lesz majd, mint egy expedíció leírása; a szerzőjének nincs más érdeme, minthogy éppen ő vett részt az expedíción. Az élmény rejtelmes játéka néha közelebb kerít a munkássághoz olyan művet, melynek írója velük szorosan vett sorsközösségben nem volt.

Nem lehet kizárni az írót a világnak és a társadalomnak ebből vagy abból a részéből egy általánossá tett irracionális tétellel és anélkül, hogy morális magatartását, eszményeit és célkitűzéseit és élményvilágát (mely valószínűség szerint, de nem törvényszerűséggel a társadalmi honnanvalósághoz fog igazodni) meg nem vizsgálták és nem értékelték.

De mindaddig kizárják, míg irracionális okokban keresik az osztályok lényegét. Mindaddig kizárják, míg igazságnak tudnak elfogadni egy ilyen megállapítást egyik legnagyobb költőnkéről szólva: „Ha valamelyik cselekedtartó polgári családból származott volna, bizonyára sohasem támadt volna az az ötlete, hogy a mosónők haláluk után kétfőt oldanak az ég vizében.“ (Nagy István, Irodalom és a munkásság.) Taine bizonyára lehajtaná a fejét, ha hallhatná és zavartan hártaná el az apaságot.

Mindenesetre alkalmas, hogy hamis világképet rajzoljon a társadalmi tudatban. Ez pedig a munkásságra veszélyesebb. Nemcsak hatalmi berendezettsége hiányzik, hogy elviseljen egy hamis világképet, de nincsenek még benne olyan öntudatlan, ösztönné lett biztos mozgások, mint a polgárságban; öntudatával kell mindent kísérnie.

Magatartása az ellentét, az átvétel és a magasabb szintézis állandó folyamatától függ. Az ösztönökre való építkezés (a társadalmi úton fejlődöttekre), az irracionálizmus szemben áll a munkássággal.

A Magatartás írónak komoly vádjain nem a csoportok további szűkítésével kell és lehet segíteni. A probléma így végleg megoldatlanná válik. Irjanak az írók; és nem a társadalmi honnanvalóságuk, hanem társadalmi és emberi célkitűzéseik szerint; a honnanvalóság (utólag) műveikből úgyszólván kiderül. Irjanak, a lelkiük rajta, s aki nincs, azt úgvis az üzlet és a párt segíti az igazi alkotók elé. A segítséget és a védelmet a munkásság körében kell megteremteni, ezt a Magatartás írói is tudják. Lehetőségei, tervei ismertek, nehézségeit csak vitával el-tüntetni nem lehet. Irjanak a munkásírók a polgárságról is, a társadalmi mozgás egészéről. Látni fogják, hogy a szigorú élményközösség nélkül is mennyire mélyen tudnak belepillantani, ha megvan az erejük, hogy alkotásuk igazi mű legyen. De mindig és mindenekfölött a munkásság írói maradjanak, eszményeik védelmében és szolgálatában.

Hegedűs Zoltán

Az Első Magyar Általános Biztosító Társaság 1943. évi június hó 30-án tartotta 1942. évi — nyolcvanötödik — rendes közgyűlését, amely az 1942. évi nyereséget 525.743.03 pengőben, az osztalékot pedig — mint az előző évre — részvényenként 15 pengőben állapította meg.

ELVEK ÉS MŰVEK

THURZÓ GÁBOR: AZ ÁRNYAK VÖLGYÉBEN. (*Franklin Társulat kiadása.*) — A budapesti polgáregények kitűnő fiatal írója tehetségének egészen új színeit mutatja meg ebben a regényben. Elbeszéléseinek eddig is pregnáns veretét adott egyéni stílusával, különös sokszor extravagáns atmoszférájú miliórajzainak hangulati elemeit, ízét, szagát, illatát valódi művészhez méltóan sugározta majdnem minden sora. Eddig megjelent családregényeiben azonban vagy az emlékek béklőző ereje, vagy a túlságos realitásra törekvés kissé lehúzta és sivárrá tette. Új regényében azonban mintha megszabadult volna eddigi nehézségétől és elindult volna a költői szárnyalás sokaknak veszélyes útján. A regény részben a Bácskában, részben pedig Budán játszódik és egy szerb eredetű házaspár a hőse. Perics Száva, a későn házasodott bírósági tisztviselő feleségével együtt rajongó szeretettel csügg egyetlen fián, Márkón. A serdülő, különös gyermek azonban éppen a zűrzavaros kor idején elcsatangol hazulról, egy bácskai langyos hínáros tóba fullad, mert különös álmai a rejtelem, a mélység, a megfejttetlen titkok felé vonzzák. A Narcissus-monda modern változata a könyvnek csak bevezető futamait tölti azonban ki, az érdekes lélektani rejtély ezután következik. Márkó holttestét nem találják meg és a megrendült anyán különös lelki zavar vesz erőt: úgy viselkedik, mintha fia nem halt volna meg, hanem csak bolyongana valahol, amint szokta. Lassan a férj is elveszi felesége önáltató ábrándozását és a bácskai nyaralásból mindketten úgy térnek vissza, mintha a fiúk élne. És ekkor az emlékekből, a szülői szeretet belső csodát tevő sóvárgásából, a földi realitásoktól független álmójáték következik. A szülők életének minden pillanatát továbbra is Márkó tölti be. Csak most már mint fantom, hol tíz éves a gyermek, hol tizenöt, hol ez történik vele, hol az, de a szülők számára: él. A reális világgal összeütköznek persze, Perics Szá-

vának nyugdíjaztatnia kell magát, mert ő is úgy beszél elhalt fiáról, mintha az élne. A házaspár így halad át az önáltatás gyötrelmes útjain, hajszolja egy adriai úton is a lidércként tovatűnő gyermekeket, amíg azután egy csodálatos délutánon (talán mikorára már a szenvedés megérlette az ő szívüket a hit és a túlvilág eszméinek befogadására), megtalálják Márkót, a túlvilági gyermeket. Ahogy fájdalomújtotta béna lelkükben eltörődött az emlékezet, ugyanúgy tér most vissza, mert már hisznek és akarják viselni a földi élet kínjait addig a kis időig, míg az árnyak völgyén túl, ahol Márkó várja őket, mindnyájan találkozhatnak.

Alain Fournier félig álomvilágban játszó regényére, a legjobb modern franciák pittoreszk remekeire emlékeztet *Thurzó Gábor* új regénye, amely rövidsége mellett is nagy alkotás, mert minden sora költői igazság. A kiegyenlített, leszűrődött stílus a metafizikai régiókba emelkedő vízióknak biztos hordozója. *Thurzó Gábor* regénye újabb regényirodalmunknak érdekes eseménye, melyet mindenkinek olvasnia kell, aki szereti a szept.

Possonyi László

A MAGYAR NÉP. (*Szerkesztette: Bartucz Lajos. — Singer és Wolfner, 1943.*) — Kevés magyar könyv jelent meg oly sok kedvező körülménnyel, előjellel, mint *Bartucz* professzor szerkesztésében kiadott tanulmánykötet: a népi sorshelyzet a magyarságismeret uralkodó témája, a népi irodalom korában minden ilyen kiadvány széleskörű érdeklődésre számíthat, a magyar néptudományok benne élnek a magyarság közgondolkodásában; a kiadó páratlan lehetőségeket biztosított elterjesztése érdekében (olcsó ár, tetszetős kiállítás, egészséges elvek hírdetése terén). Mindegyik külső-belső tényhez járul a tanulmányírók helyzeti előnye: a szerkesztő kivételével valamennyien fiatalok, eddigi munkásságukat a friss szemlélet elevensége mellett az alkotásvágy nagyszerűsége és az építő szándék lendülete sajátosan

jellemzi, mostani szereplésük ráadásul valamennyinek alkalmat adott, hogy eddigi kutatása eredményeit első ízben összefoglalhassa. Az olvasóközönség így közvetlenül bekapcsolódhatik a magyar néptudomány kutatásainak mai frázisába, és könnyen tudomásul veheti elért eredményeit is.

A szerkesztő *Bartucz Lajos* a magyar antropológiai kutatások történetét írta meg bevezetőül, majd saját vizsgálódásainak eredményeként a magyarországi rasszok jellemrajzát nyújtja, és közli számbeli arányait és területi elhelyezkedésüket. A magyar tájak emberföldrajzi hatásait, értékeit *Káddár László* tanulmánya fejtegeti: ez a tanulmány felsorolja a magyarföld geopolitikai értékeit, általában azokra a tényezőkre utal, melyek az ember és a föld kapcsolatát alakítják és emelik ezt a kapcsolatot kultúrateremtő állapotba. A magyarság néprajzi csoportjai közt *Gunda Béla* vont éles határvonalakat, az összehasonlító néprajznak ez a fiatal magyar szakértője az eddigi felfogások figyelembevétele mellett kimutatja az egyes néprajzi csoportok kialakulását és összefüggését a hazai és a szomszédos népek néprajzi csoportjainak viszonylatában. Tanulmánya abból a szempontból is figyelemreméltó, mivel kiderül belőle, hogy a magyarság több néprajzi elemet kölcsönadott, mint amennyit szükségképp átvett. A magyar paraszttársadalom történeti sorsáról *Erdei Ferenc* értekezik: a magyar társadalmi tagozódás alapja a parasztság, minden elzárkózó magatartása és bizalmatlansága ellenére: Erdei eddigi vizsgálódásainak eredményeként megállapítja, hogy a magyar paraszttársadalom ma átalakulóban van: életigénye növekedik, műveltségi vágya fokozódik, nemzeti küldetés-tudata mélyül. A magyar nép életmódja *Vajkai Aurélnak* talált elemzőjére, tulajdonképp a népi foglalkozásokról értekezik, meglehetősen az eddigi irodalomra támaszkodik, viszonylag az ő tanulmánya vált egyedül terjedgőssé. A magyar nép hitvilágáról és vallásos szertartásairól, babonás hiedelméről *Bálint Sándor* remek tanulmánya nyújt minden tekintetben szakszerű felvilágosítást: Bálint Sán-

dor a hangsúlyt a keresztény hit népies szertartásaira és szokásaira teszi, és a vonatkozó népköltészet világát vizsgálja részletesebben. A magyar népköltészet eredetét, jellegét és idegenátvételeit *Ortutay Gyula* kitűnő értékező tárgyalja, az ő tanulmányának stílusa a legjobb példája annak a törekvésnek, mely a mondanivaló művészi és természetes közlésnek igényét állandóan szem előtt tartja. Ortutay itt közölt tanulmánya korábbi fogalmazásainál tömörebb, mégis kimerítőbb, eszmeindító és érdeklődést keltő. Végül a magyar népművészet *Ujváriné Kerékjártó Adrienne* tollából minden értékét felmutató és minden összehasonlítást elviselő magyar népi alkotásnak bizonyul.

A kötet a további eligazodásra megfelelő gazdag könyvészeti adalékokat közöl, felsorolja a tanulmányírók életrajzi adatait, megnevezi munkálkodásuk terét, valamint egyenkint jelzi kiadott műveiket.

A magyar nép e kötetével még nem zárult le az idetartozó tanulmányok sora, a magyar népzene és minden egyéb, a magyar nép ismeretére vonatkozó tudományos eredmény további kötet tárgya és más tanulmányírók feladata lesz. E kötet után fokozódó érdeklődéssel várjuk a sorozat következő tudománypszerűsítő köteteit.

Paku Imre

TÚZ TAMÁS: KÉT TENGERT KÖZT. (*Vigília.*) A kötet első verse, *Egyszerű vágyakozás*, igen jól választott bevezető, nemcsak azért, mert Tűz Tamás egyik legszebb verse és jelzi költészetének minden értékét, hanem azért is, mert a maga tiszta költői módján kitűnő programvers is: tömören és képszerűen foglalja össze a költő ars poeticáját. Ráfáel, az angyal és Szent Vendel mellett Lukácsot említi, az evangelistát:

*hol halk színekkel festené a vásznat
Lukács, a festő, barnával a fákat,
kékkel a kék eget s az illatos
mezőre vigan festené a nyáját...*

Ennek az idézetnek szinte minden szava jellemző. Először is a festés. Nincs is talán legújabb Ifránkban Tűz Tamásnál festőibb látású költőnk s aki nagyobb kedvteléssel mélyedne el a képek fonalába. A

képek tónusára viszont a *halk* jelző utal s még inkább ez a paradox és felfedező természetesség: „baránával a fákat, kékkal a kék eget“. Csakugyan, képei távol vannak mindenféle különcségtől és mérzszégtől. Valami ujjongó szokványosság van bennük, amely éppen azon látszik örvendezni, hogy a világ egyáltalában nem fantasztikus, hanem olyan, amilyennek hisszük és megszoktuk. Mert a *vigan* határozó is nagyon helyén van ebben az idézetben: jelzi azt a praeraffaelita derűt, amely ott csillog még bánatos hangulatain is. S az se véletlen persze, hogy Lukácsról beszél, aki a legenda szerint festő is volt, de aki Evangéliumában is csodálatos gyöngédséggel festi a szent történetet. Ennek a gyöngédségnek egy csilláma avatja fel és teszi hamvassá Tűz Tamás legszabályosabb képeit is:

*Sárgul a lomb, itt-ott már meggy-piros,
hajnal felé leszáll az őszi dér,
kidugja zöld fejét az őszi rozs,
lehull a lomb és lassan földet ér.*

*Faun fut át a zöld fűvön, rikolt,
egy dall keres ki, bágyadt muzsikát
s már hallod is a mélabús sípot,
míg fönn repülnek már a vadtibák.*

De egész verseket (*Körkép, A gesztenyék alau, őszi elégia, Alkonyat, Hó zizzen át, Nyári délután, Csak látnád, Majd jó az est, Hazatérés, Kehely*) kellene idéznünk ahhoz, hogy ezt a könnyed, előkelő és mégis kézzelfogható képalkotást bemutassuk. Mert képei nem különleges hasonlatok, melyeket önállóan fel lehetne mutatni, mint hivalkodó ékszereket, hanem szerény és nemes összhanggal illeszkednek a vers hangulatába és zenéjébe. S ugyanezzel a szerény bátorsággal nem riad vissza attól sem, hogy ritmikája és rimelése lágy, hízog és szabályos legyen. S dallamának ezt a szabályosságát és lágyságát semmiképpen se lehet összetéveszteni az erőtlenséggel és önállótlanysággal, nemcsak azért, mert ritmikájának, akár képírtésének, megvan *halk*, de félreismerhetetlen egyszerű és egyéni vetete, hanem azért is, mert voltaképpen ez a gyöngéd zene az, mely mint hullámzó, de erős öv,

egységbe foglalja és nem engedi széthullani képeinek sorozatát.

Verseiben ugyanis alig van olyan gondolat, mely erőt és egységet adhatna képeinek. Költészetének egyelőre nincs is más gondolati eleme, mint a katolicizmus, de ez sem annyira a szenvedélyes gondolkodók katolicizmusa (holott szonettet írt Dantéről és Aquinói Szt. Tamásról), inkább a képírtő Lukácsé és a középkori üvegfestőké.

*Isten, tehozzád surranok a völgyből,
hol lámpa ég és villogó cseresznye.*

Valahogy ilyen szervesen „surran“ elő katolicizmusa is költészetéből és elválaszthatatlan képtől és zenétől:

Vérzett. Ezért hát lassan ment a légián.

*Az utcaszélen fölsikoltott két lány
s lefolyt a könny a köntösük redőin.*

*Mint tört lótuusz a vizen, a menettel
úgy ment már Jézus. Háromszor
esett el.*

Titokzatos, háromszor csendülő ritm!

Gondolati nyelvre lefordítva katolicizmusa alig több belenyugvásnál az élet és a halál összhangjába és szenvedélytelen, finom nosztalgia ennek az összhangnak forrása után. Lényege képeinek megválogatásában és illeszkedésében érezhető.

*Mint görög váza, hasztalan ragyognék,
ha nem te volnál bennem, Istenem.*

Legvilágibb képeinek is ez a rejtőző háttér adja meg gyöngéd csillanásukat.

Vas István

SZERB ANTAL: A KIRÁLYNÉ NYAKLÁNCA. (*Bibliothéca.*) — „Eljutottam egy műfajhoz, amelynek egyelőre nem tudok nevet adni.“ „Igaz történetnek“ neveztem el, mert elmondom minden regényszerű diszítgetés és hozzátoldás nélkül XVI. Lajos korának egy nevezetes eseményét, amelynek a történettudomány úgyszólván minden részletét felderítette.“ A műfaj tehát féligmeddig új, de „új“ az eszmény is: Taine, a kis részletekből kialakuló nagy kép fölünyes mestere, a szellemtörténet romantikája után beköszöntő neopozitivizmus egyik példaképe.

A nyakláncper halás téma is, halátlan is. Szerb Antal — láttuk — maga bocsátja előre: tárgyának nincsenek ismeretlen mozzanatai. A tudós számára ilyenformán nem nyújt módot fölfedezésekre, új értelmezésekre. Viszont annál jobban érdekelheti a szépirót, s még inkább azt, aki a kort akarja megragadni, „jellemző kis tényeiben”. Mert az úgy szereplői: az *ancien régime* egész társadalma. S a történet olyan hihetetlen és elképesztő, olyan tragikomikus és jellemző, hogy aki hozzányúl s avatott kézzel nyúl hozzá, egyformán fölkészülve írónak és tudósnek, az minden regénynél izgalmasabb képet nyújthat korról, alakokról, — egy hanyatló, halála küszöbére ért világról.

Szerb Antal pedig írónak és tudósnek egyformán fölkészült. Vannak, akiket olykor ellentmondásra készített irodalomtörténeteinek állítólag tapintatlan szellemessége; itt iróniája, ötletei, humora, guynorkás megjegyzései, paradoxonia épp annyira helyénvalók és igazak, mint azok a mellékmondati, amelyekben látszólag a fölszint súrolva egyszerre rávilágít problémák és rejtelmek lényegére. A feszeség, mellyel a tudomány többnyire karöltve jár, itt nyugodtan föloldódhatik: a pletyka klasszikus századáról pletykázhat az író is, főként, ha a „pletyka” révén remek jellem- és korképet kapunk. A „neofrivol” író otthonosan mozog a frivolság romlott és bájos korában; senki nem botránkozhatik meg rajta, ha egy udvart vagy egy királyt az étlapjával jellemez, — es remekül! A nemzedékből, mely indulásakor a tizenhatalmadik század bűvöletében élt, Szerb Antal maradt leghívebb az ifjúság eszményeihez; ennek a hűségnek gyümölcse új könyve is, — érett, izes gyümölcse.

Az anyag készen állt előtte; az ő munkája inkább a beállítás, a válogatás; sikere azon múlik, a sokból valóban a jellemzőt ragad-

ja-e ki. A pozitívizmus, mondják, elveszett rendszertelen adathalmazában; a szellemtörténet, mondhatjuk, sokszor elveszett önnön gőzeiben; a kettő közt középutat kellett találni, megtartani mindkettőnek erényeit s elkerülni mindkettőnek hibáit. Szerb Antalnak ezt az egyensúlyt sikerült ezúttal megtalálnia, s ez könyvének — bár legalább annyira regény, mint „tudomány” — egyik figyelemreméltó eredménye. Nem vesznek el benne az egyéniségek, de nem vész el a háttér sem; azzal az illúzióval tesszük le művét, hogy valóban ott jártunk, ahová vezetett, valóban láttuk, amit elmond. Sokszíni, sokoldalú; fáradhatatlanul talál új meg új vonásokat, s a mesébe úgy lopja be a történelmet, hogy szinte észre sem vesszük. Az előbb még szellemes adomákkal mulattatt, s egy oldallal odább már a preromantikus lélekről ad kitűnő portrét.

Fölényes; rámondjuk-e a kopott szót: bravúros munka. Kérdés azonban, nem csak egy-egy ilyen kivételesen alkalmas tárgyhoz illik-e az „igaz történet” műfaja? Mert ez a műfaj, ez a könyv valójában „a játékosság” tudománya. A *Minerva* meg a *Széphalom* magvas esszéírója és irodalomtörténésze keztfog a *Pendragon-legenda* elbűvölően ötletes regényírójával: ez az érzésünk, amíg ezt az „igaz történetet” olvassuk.

Hatalmas anyag él ebben a műben, hatalmas „tudományos” tudás is; mégis mintha üdülés és játék volna, afféle szórakozásból, maga mulatságára írt könyv a nagy *világirodalomtörténet* után; pihenés, melyben a könnyű, „lebilincselő” és oly jó könyvek születnek! Könnyűek? Ne feledkezzünk meg Esti Kornél énekéről: a mélység is lehet sekély, és „mily mély a sekélység”!

A királyné nyakláncra új színfolt, érdekes kísérlet; üdítő, kellemes, gazdag könyv.

Rónay György

*A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉN MUNKÁLKODIK*

AZ ORSZÁG ÚTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN
ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-
tal: Budapest, VI., Aradi-
utca 8. - Telefon: 12-07-28

A FIATAL KATOLIKUS NEMZEDÉK LAPJA AZ

ÚJ ÉLET

KATOLIKUS SZOCIÁLIS ÉS VILÁGNÉZETI HAVISZEMLE

SZERKESZTI ANDRÁS KÁROLY
FELELŐS SZERK.: SINKÓ FERENC

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, II., Margit-kr. 36. I. 3

ÉVI ELŐFIZETÉSI DÍJ 9-00 PENGŐ

A KATOLIKUS FIATALSÁG FOLYÓIRATA

JELENKOR

SZERKESZTŐ: KATONA JENŐ

Szerkesztőbizottság:

Almásy József, Horváth Sándor O. P.
Molnár Kálmán, Szekfű Gyula.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Előfizetés egy évre 4 pengő.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. ker.,
Andrássy-út 28. Telefonszám: 11-44-78.

Postatakarékpénztári csekksz: 11.870.

Frances Peckinson Keyes:

Égben írt könyv

Lisieuxi kis Szent Teréz életrajza egy amerikai író tollából.

*

Pátec Ecnő karmelita atya fordítása.

Karmeliták kiadása, Keszthely.